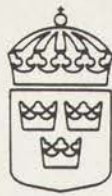

Svenska och internationella livsmedelspriser

SOU
1987:44B
bil 2

Bilaga 2 till SOU 1987:44, LMU.
(totalt 12 bilagor)

Svenska och internationella livsmedelspriser

Beställningsadress:
Allmänna Förlaget
Kundtjänst
106 47 STOCKHOLM
Tel: 08/739 96 30

Beställare som är berättigade till remissexemplar
eller friexemplar kan beställa sådana under adress:

Regeringskansliets förvaltningskontor
SOU-förrådet
103 33 Stockholm
Tel. 08/763 23 20 Telefontid 8.10—12.00 (externt och internt)
08/763 10 05 12.00—16.40 (endast internt)

ISBN 91-38-10027-4
ISSN 0375-250X

Omslag Allmänna Förlaget Design
Produktion Allmänna Förlaget AB
Svenskt Tryck Stockholm 1987 723957

Förord

1986 års livsmedelsutredning (LMU) har haft till uppgift att utreda konkurrensförhållanden och prisbildning inom livsmedelsindustrin och livsmedels-handeln. Utredningen har den 30 september 1987 överlämnat betänkandet "Livsmedelspriser och livsmedelskvalitet" (SOU 1987:44).

Denna rapport utgör en av de tolv underlagsrapporter som har legat till grund för faktaredovisningen i betänkandet. Rapporterna publiceras dels som bilagor till utredningens betänkande, dels som fristående rapporter i SPKs utredningsserie (SPKUS).

En förteckning över samtliga underlagsrapporter till 1986 års livsmedels-utredning samt de personer som deltagit i respektive projekt återfinns i slutet av betänkandet samt i varje bilaga.

Stockholm i september 1987

Lars Hillbom

The first of these is the fact that the majority of the population of the United States is now living in urban areas. This is a result of the process of urbanization, which has been going on since the beginning of the 20th century. The second is the fact that the majority of the population of the United States is now living in the middle class. This is a result of the process of social mobility, which has been going on since the beginning of the 20th century.

The third is the fact that the majority of the population of the United States is now living in the middle class. This is a result of the process of social mobility, which has been going on since the beginning of the 20th century. The fourth is the fact that the majority of the population of the United States is now living in the middle class. This is a result of the process of social mobility, which has been going on since the beginning of the 20th century.

The fifth is the fact that the majority of the population of the United States is now living in the middle class. This is a result of the process of social mobility, which has been going on since the beginning of the 20th century. The sixth is the fact that the majority of the population of the United States is now living in the middle class. This is a result of the process of social mobility, which has been going on since the beginning of the 20th century.

The seventh is the fact that the majority of the population of the United States is now living in the middle class. This is a result of the process of social mobility, which has been going on since the beginning of the 20th century.

The eighth is the fact that the majority of the population of the United States is now living in the middle class. This is a result of the process of social mobility, which has been going on since the beginning of the 20th century.

Innehåll

	Sid
1 Inledning	7
2 Den internationella livsmedelsmarknaden	11
3 Prisutvecklingen i olika länder	15
4 Orsaker till olikheter i prisutvecklingen	23
5 Livsmedelssituationen och livsmedelspriserna inom den europeiska gemenskapen, Förenta Staterna och Norden	43
5.1 Den europeiska gemenskapen	43
5.2 Förenta Staterna	50
5.3 Norden	57
6 Sammanfattning och slutsatser	63
Bilaga 1 Nationalitetsbeteckningar	67

1. The first part of the report is a summary of the work done during the year.

2. The second part is a detailed account of the work done during the year.

3. The third part is a summary of the work done during the year.

4. The fourth part is a summary of the work done during the year.

5. The fifth part is a summary of the work done during the year.

6. The sixth part is a summary of the work done during the year.

7. The seventh part is a summary of the work done during the year.

8. The eighth part is a summary of the work done during the year.

9. The ninth part is a summary of the work done during the year.

1 Inledning

Kostnaderna för mat och dryck är en tung post i budgeten för hushåll i alla länder. Därmed blir frågan om priset och prisutvecklingen för livsmedel en fråga av hög rang på den politiska dagordningen runt om i världen. Följande tabell visar livsmedelsutgifternas andel av den samlade privata konsumtionen i ett antal länder.

Tabell 1.1 Livsmedelsutgifternas andel av den samlade privata konsumtionen (1980)

Sverige	24 %	USA	18 %
Norge	20 %	Frankrike	33 %
Danmark	22 %	Västtyskland	25 %

Källa: OECD, Main Economic Indicators (1987)

Som synes är skillnaderna mellan olika länder betydande. Enligt tabellen spenderar den genomsnittlige fransmannen nästan dubbelt så stor del av sina utgifter på livsmedel, som genomsnittssamerikanen. (Siffrorna skall dock tolkas med försiktighet p g a skillnader i definitioner m m; detta diskuteras i följande avsnitt).

Prisutvecklingen på livsmedel har varit snabb i Sverige under 1980- talet. Mellan 1980 och 1986 ökade livsmedelspriserna i Sverige med 85 procent (mätt i konsumentledet). Under samma period ökade konsumentprisindex med 60 procent. Det innebär att livsmedelspriserna har ökat med över 15 procent, mätt i reala termer, under den senaste sexårsperioden. (185 dividerat med 160).

Det är naturligtvis svårt att å priori uttala sig om huruvida detta är "bra" eller "dåligt"; fränsett det allmänna faktum att låga priser från konsumenternas synpunkt är angenämare än höga, så kan det naturligtvis finnas goda skäl till den utveckling som har varit.

En jämförelsenorm kan emellertid vara prisutvecklingen i vår omvärld. Om det är så att livsmedelspriserna stiger Realt i alla länder finns det i vissa avseenden mindre anledning till oro än om utvecklingen i Sverige är unik.

Tabell 1.2 visar utvecklingen av livsmedelsprisindex och konsumentprisindex dels för Sverige, dels för OECD-länderna totalt, under 1980-talets första år.

Tabell 1.2 Utvecklingen för konsumentprisindex och livsmedelsprisindex i några OECD-länder 1980—1986.

Land	Konsument- prisindex (1)	Livsmedels- prisindex (2)	(2)/(1)
USA	133,1	125,6	94
Sverige	160,0	185,0	116
Danmark	152,0	152,0	100
Norge	165,0	178,0	108
Västtyskland	120,7	117,6	97
Frankrike	162,2	166,6	103
Storbritannien	146,3	138,3	95
Nederländerna	122,9	114,6	93

Källa: OECD, Main Economic Indicators (1987)

Ur tabellen kan två viktiga observationer göras. Dels har inflationstakten i Sverige varit genomsnittligt högre än i vår omvärld. Dels har livsmedelspriserna stigit betydligt snabbare. Medan Sverige således har upplevt en realprisstegring, så har för flertalet OECD-länder priserna på mat och dryck minskat, mätt i reala termer.

OECD omfattar inalles 24 länder (+ Jugoslavien som är associerad medlem), och det finns naturligtvis stora skillnader mellan dessa länder. I kapitel 3 ges en utförligare beskrivning av prisutvecklingen i några för Sverige intressanta länder och ländergrupper. Men redan det faktum att utvecklingen i Sverige markant skiljer sig från den i vår omvärld ger viss anledning till oro, och i synnerhet ger det naturligtvis anledning till att analysera orsakerna till utvecklingen i Sverige.

Vad är det då som gör att utvecklingen skiljer sig i vårt land, jämfört med andra länder? Konsumerar vi allt dyrare och mer förädlade livsmedel än länderna i vår omvärld? Eller är vår livsmedelslagstiftning strängare i fråga om hygienkrav etc? Är vi mindre effektiva när det gäller att producera, förädla och distribuera mat och dryck? Skiljer sig kostnadsbilden — t ex i fråga om löner, råvaror och skatter? Eller kan de skilda trenderna förklaras av faktorer som metoderna för indexberäkningar eller förändringar i valutakurserna?

Frågorna är många och säkert har de inte enkla och entydiga svar. Varje land har sin uppsättning nationella egenheter, i fråga om inkomster, befolkning, klimat och naturresurser, politiska och institutionella ramar och traditioner etc. Att göra en systematisk jämförelse och analys av "alla" faktorer som kan förklara skillnader i livsmedelspriset är ett mycket omfattande arbete, om det så endast skulle avse en jämförelse mellan Sverige och *något* annat land. Ambitionen med denna rapport är betydligt blygsammare: att beskriva dels utvecklingen av priserna för mat och dryck i några länder och länderområden, dels några enkla och allmänna faktorer som kan ha bidragit till den observerade utvecklingen.

Även om denna rapport — i likhet med hela Livsmedelsutredningen — i första hand tar sikte på priserna på livsmedel, så är det viktigt att konstatera att jämförelser av prisutvecklingen mellan olika länder har ett litet självstän-

digt intresse. Det går således inte att med utgångspunkt enbart från prisutvecklingen dra slutsatser av allmänt intresse. Exempelvis stöder man i vissa länder den inhemska livsmedelsproduktionen via livsmedelspriserna, medan stödet i andra länder går över skattsedlarna. Också när det gäller utvecklingen av priset för enskilda produkter eller varugrupper är det svårt att utifrån enbart jämförelser av prisutvecklingen säga något om faktorer som levnadsstandard eller köpkraft. I många länder subventionerar man t ex "baslivsmedel", men självklart innebär det att kostnaderna tas ut i någon annan del av ekonomin.

Likväl måste en diskussion om den faktiska utvecklingen av livsmedelspriserna vara en bas för diskussionen om orsakerna till observerade skillnader. I kapitel 3 beskrivs som nämnts översiktligt prisutvecklingen i några länder i vår omvärld. I kapitel 4 beskrivs och diskuteras några faktorer som kan antas ha betydelse för prisutvecklingen på livsmedel — dels allmänt, dels för några olika regioner (EG-länderna, USA, och Norden). Innan dess finns det emellertid anledning att något uppehålla sig vid utvecklingstendenserna på den internationella livsmedelsmarknaden.

2 Den internationella livsmedelsmarknaden

Den internationella bakgrunden och världens livsmedelsförsörjning utgör väsentliga utgångspunkter för den svenska jordbruks- och livsmedelspolitiken. En viktig orsak är att Sverige importerar inte obetydliga kvantiteter av vissa livsmedel och livsmedelsråvaror.

Allmänt sett har två motstridiga tendenser präglat den globala livsmedelsförsörjningen och världsmarknaden för livsmedelsprodukter under hela efterkrigstiden. Å ena sidan råder och har rått en stor livsmedelsbrist i många länder. Å andra sidan har världsmarknaden under hela perioden präglats av överskott och låga priser.

Under perioden 1971-1984 ökade enligt FAO den globala produktionen av livsmedel med i genomsnitt 2,3 procent per år. Det var något mindre än under tioårsperioden dessförinnan, då motsvarande ökning var 2,5 procent. Uppbromsningen av tillväxttakten har framför allt skett i industriländerna — i synnerhet i Sovjetunionen och Östeuropa. I utvecklingsländerna som grupp har däremot ökningen fortsatt, mätt såväl absolut som per capita. Ett undantag har dock periodvis utgjorts av länderna i Afrika som bl a till följd av svåra torrperioder uppvisat en trendmässig minskning av produktionen per capita.

När det gäller *konsumtionen* av livsmedel är de trendmässiga skillnaderna mellan i-länder och u-länder ännu mer markerade, beroende på att många u-länder har en betydande import. Konsumtionen av livsmedel i u-länderna ökade således med i genomsnitt 3,5 procent per år under perioden 1971-84. Samtidigt ökade befolkningen med i genomsnitt 2,0 procent per år. Per capita-konsumtionen i dessa länder ökade således i genomsnitt med 1,5 procent per år. Det finns dock stora skillnader mellan länder. Även när det gäller konsumtionen utgör t ex länderna i Afrika ett undantag från den allmänna trenden. Medan konsumtionen under nämnda period i dessa länder ökade med 2,6 procent per år så ökade befolkningen med i genomsnitt 2,8 procent per år, vilket innebar att per capita-konsumtionen minskade under perioden. I världens 36 fattigaste länder (varav 26 finns i Afrika) minskade konsumtionen av livsmedel med i genomsnitt cirka 3 procent under 1970-talet.

En betydande del av världens befolkning lider i dag av kronisk undernäring. Det är svårt att uppskatta den precisa omfattningen, men enligt en

studie av Världsbanken¹ uppgår antalet kroniskt undernärda människor i dag till mellan 340 och 740 miljoner. Orsakerna till dessa problem är flera. Dock hävdas det sällan att orsaken skulle vara en fysisk brist på livsmedel, globalt sett. I stället anses huvudorsaken vara låg köpkraft och ojämn inkomstfördelning i de berörda länderna.

Världsmarknadspriserna för livsmedel och livsmedelsråvaror har stor betydelse, inte minst för utvecklingsländerna. Å ena sidan får många u-länder sina huvudsakliga exportintäkter från någon eller några livsmedelsråvaror. Å andra sidan importerar många fattiga länder betydande kvantiteter livsmedel.

Ordet "världsmarknad" för tanken till en stor och fri marknadsplats, där många köpare och säljare i fri konkurrens köper och säljer mat och dryck. Detta är dock inte en rättvisande beskrivning. Marknaderna för livsmedel och livsmedelsråvaror är starkt reglerade. De flesta industriländer tillämpar således någon form av importskydd för att skydda sin inhemska industri, och den handel som sker avser i många fall kvantiteter som är följden av överproduktion, och som ofta avsätts till dumpingpriser. Enligt vissa uppskattningar sker omkring 90 procent av konsumtionen av livsmedel inom ramen för nationellt avgränsade system. Följden av i-ländernas protektionism har blivit att merparten av världens livsmedelsexport sker från i-länder — där framställningskostnaderna är höga — till u-länder, som själva skulle kunna producera livsmedel till lägre kostnader.

Enligt samstämmiga bedömningar väntas den globala efterfrågan på livsmedel växa långsamt under de kommande åren, samtidigt som en betydande ökning kommer att ske av produktionen. Tillfälliga överskott kommer således att dominera världsmarknaden även under de kommande åren, enligt dessa bedömningar. Sett över en längre tidsperiod har världsmarknadspriserna för livsmedel fallit, även om betydande variationer har förekommit mellan enskilda år. Under perioden 1950-84 minskade exempelvis realpriset på jordbruksprodukter med i genomsnitt 1,0 procent per år. För spannmål var minskningen 1,1 procent. De fallande realpriserna är ett vittnesbörd över den snabba produktivitetsutveckling som har skett framför allt inom jordbruket.

För enskilda jordbruksråvaror har fluktuationerna i världsmarknadspriset som nämnts varit mycket starka. Det finns flera skäl till det. Jordbruksprodukter är av naturliga skäl föremål för säsongvariationer. Skördeutfallet kan också variera kraftigt mellan olika år. Till det kommer att marknadskoncentrationen är mycket hög för många livsmedelsråvaror. För varor som spannmål, socker, bananer, kaffe, kakao m m svarar en handfull företag (2-6 stycken) för 80-90 procent av den totala världshandeln.

Följande tabell, hämtad ur en studie av Världsbanken, anger "prisinstabilitets-index" för ett antal viktiga livsmedelsråvaror.

¹ World Development Report. World Bank, 1986.

Tabell 2.1 Prisstabilitetsindex för vissa livsmedelsråvaror, 1964—84

Vara	Index 1964—84	Index 1974—84
Socker	90,8	51,5
Kakao	37,3	34,1
Ris	33,0	21,9
Kaffe	32,0	37,7
Vete	24,3	16,9
Nötkött	16,7	11,3

Källa: World Bank — World Development Report 1986

Index skall tolkas på följande sätt. Ett index på 50 innebär att man under ett normalt år kan vänta sig en prisnivå som ligger i intervallet mellan 50 procent under och 50 procent över det förväntade trendmässiga värdet. Ju högre index, desto större skillnader kan således förväntas. Som framgår av tabellen har variationerna varit störst för socker, kakao och kaffe — livsmedelsråvaror som framför allt produceras i u-länder. De våldsamma prisvariationerna är också förklaringen till att många u-länder försöker få till stånd arrangemang för att stabilisera råvarupriserna. Som jämförelse till uppgifterna kan nämnas att motsvarande index för förädlade produkter i allmänhet är lägre än 10 för samma period (allt enligt samma undersökning).

3 Prisutvecklingen i olika länder

Avsikten med detta avsnitt är att översiktligt beskriva prisutvecklingen för livsmedel (i förhållande till konsumentprisindex) i ett antal länder.

Definitioner och metodproblem

Det möter betydande problem — såväl teoretiska som praktiska — att göra internationella prisjämförelser. Att jämföra *prisnivåerna* mellan olika länder är i många fall direkt missvisande. Exempelvis innebär varje sådan jämförelse ett ställningstagande till växelkursen mellan länderna i fråga, något som i sig måste bli något av en djärv gissning.

Intentionen med detta kapitel är betydligt blygsammare — att jämföra *prisförändringar* i ett antal länder. Men även sådana jämförelser måste ske med stor försiktighet, bl a därför att definitioner och mätmetoder varierar starkt mellan länder.

Ett första problem rör de variabler som ingår i konsumentprisindex. Detta belyses enklast med ett exempel. I vissa länder — t ex Island, Luxemburg och Portugal — ingår inte boendekostnaden (hyran) som en del i konsumentprisindex. Med hänsyn till den stora vikt som boendekostnaderna har i de flesta länder (i Sverige är t ex andelen nära 30 procent) innebär detta naturligtvis allvarliga inskränkningar i möjligheterna att jämföra konsumentprisindex' utveckling. Exempelen kan mångfaldigas. Avsikten här är emellertid endast att belysa problemet.

Också när det gäller definitionen av livsmedel finns det betydande skillnader. När det gäller OECDs medlemsländer inkluderar de flesta restaurangmåltider. Däremot ingår inte drycker och tobak. Viktiga undantag finns dock. Exempelvis inkluderas drycker i Österrike, Belgien och Frankrike. I index för Västtyskland och Spanien ingår såväl drycker som tobaksvaror. Och i flera länder exkluderas restaurangmåltider — det gäller Belgien, Finland, Luxemburg, Spanien och Nederländerna. Utöver dessa skillnader, som åtminstone anges explicit i internationell statistik, finns det andra faktorer som försvårar internationella jämförelser. Ett exempel gäller hur luncher i personalmatsalar m m redovisas. I vissa länder utgör sådana måltider en löneförmån som inte explicit värderas i pengar. Det finns olika vägar att subventionera sådana måltider. Ett exempel är rabattkuponger av olika slag (t ex Rikskuponger i Sverige).

Med de angivna begränsningarna i minnet kan det vara av intresse att jämföra hur stor andel av den privata konsumtionen respektive bruttonationalprodukten som livsmedelskonsumtionen utgör i olika länder. Tabell 3.1 anger förhållandena i några av OECDs medlemsländer år 1980.

Tabell 3.1 Livsmedelskonsumtionens andel av den privata konsumtionen år 1980.

Land	Livsmedelsandel i KPI, %
Kanada	33
USA	18
Japan	37
Nya Zeeland	19
Österrike	29
Belgien	23
Danmark	22
Finland	21
Frankrike	33
Västtyskland	25
Grekland	31
Nederländerna	20
Norge	20
Portugal	47
Spanien	36
Sverige	24
Schweiz	20
Turkiet	57
Storbritannien	26
Jugoslavien	51

Källa: OECD, Main Economic Indicators (1987)

Som synes är variationerna mycket stora mellan länderna. Medan t ex genomsnittshushållet i Turkiet och Jugoslavien använder mer än halva sin disponibla inkomst till mat och dryck, så är motsvarande andel för USA mindre än en femtedel. I Sverige är andelen drygt 20 procent. Som nämndes ovan bör man inte tolka dessa uppgifter alltför bokstavligt, bl a därför att definitionerna skiljer sig mellan länderna. Men likväl ger de skilda andelarna en indikation på en viktig förklaring till skilda andelar för livsmedelskonsumtionen. I länder som Sverige och USA, med höga per capita-inkomster, utgör livsmedelsposten en mindre del av den totala privata konsumtionen, medan den är dominerande för Turkiet och Jugoslavien, där medelinkomsterna är betydligt lägre. Detta illustrerar väl det faktum att livsmedel har en låg inkomstelasticitet. I länder med hög materiell standard håller inte livsmedelskonsumtionen jämna steg med inkomstutvecklingen. Frågan är emellertid om det finns ett entydigt samband mellan inkomsten per invånare och livsmedelskonsumtionens andel. Tabell 3.2 illustrerar sambandet mellan livsmedelskonsumtionens andel av bruttonationalprodukten (i procent) och bruttonationalprodukten per capita i OECDs medlemsländer år 1985.

Av tabellen framgår att hypotesen om ett negativt samband mellan konsumtionsnivå och livsmedelsandel inte gäller strängt. Det finns länder med höga per capita-inkomster som har en relativt hög livsmedelsandel i den privata konsumtionen, och det finns länder med relativt låga inkomster där livsmedelsandelen är relativt blygsam. Svårigheterna med att göra denna typ

Tabell 3.2 BNP per capita och livsmedlens andel av BNP i några OECD-länder år 1985.

	Bruttonational- produkt per capita (USD) 1985	Livsmedels- andel av BNP %
Kanada	13 635	18,5
USA	16 494	11,7
Japan	10 997	21
Österrike	8 743	16,6
Finland	11 024	11,5
Norge	13 960	9,5
Sverige	12 006	12
Danmark	11 312	12
Frankrike	9 251	21,5
Västtyskland	10 243	14
Grekland	3 294	20
Portugal	2 032	31
Spanien	4 255	23
Luxemburg	9 745	21,5

Källa: OECD, Main Indicators, Economic Outlook

av jämförelser har emellertid berörts i det föregående. Skillnader i definitioner m m gör att resultaten måste tolkas med försiktighet.

Inflationstakten

Det finns starka ömsesidiga samband mellan den allmänna prisnivåns utveckling och utvecklingen av livsmedelspriserna. Dels påverkas de båda måtten i stor utsträckning av samma bakomliggande faktorer, t ex lönekostnadernas utveckling, ränta, indirekta skatter och landets bytesförhållande gentemot utlandet (terms of trade). Dels är — som framgått ovan — livsmedelsposten i alla länder en så pass stor del av den totala konsumtionen att utvecklingen av livsmedelspriserna har ett stort inflytande på utvecklingen av den allmänna prisnivån. För att kunna göra meningsfulla jämförelser av livsmedelsprisernas utveckling i olika länder är det därför lämpligt att först studera hur den allmänna prisnivån har utvecklats.

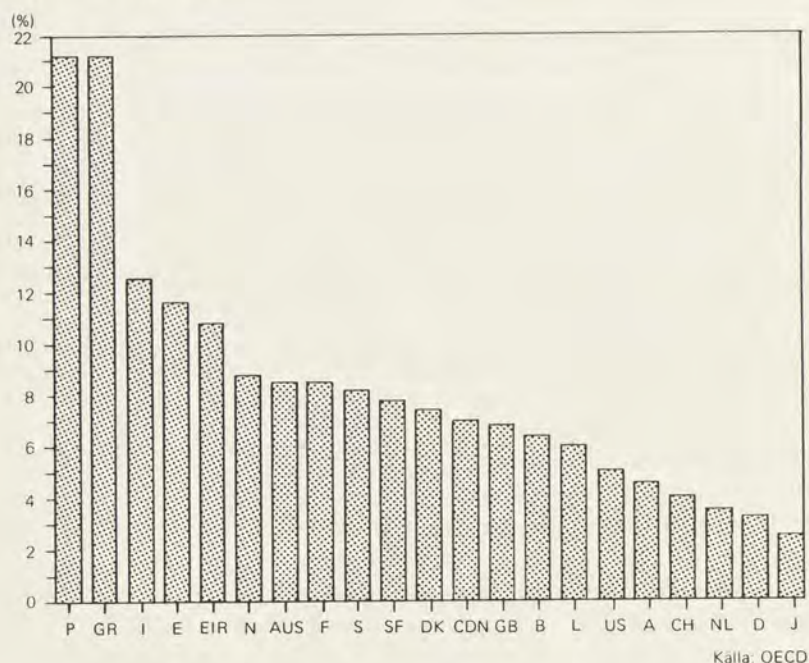
Prisnivåns utveckling inom OECD-området sedan början av 1970-talet kan indelas i tre faser: perioden fram till det första oljeembargot 1973/74, perioden mellan 1973 och 1981 samt perioden därefter.

1960-talet och 1970-talets första år präglades av en relativt måttlig inflationstakt. Den genomsnittliga inflationstakten under perioden 1960-1973 var således 3,9 procent för OECD-området. I slutet av perioden skedde dock en trendmässig ökning. Det fanns flera orsaker till detta. Dels steg reallönerna snabbare än produktiviteten, vilket medförde minskade vinstandelar och försämrad lönsamhet. Under början av 1970-talet skedde också en snabb internationell monetär expansion, till stor del till följd av den penningpolitik som bedrevs i USA för att finansiera Vietnam-kriget. Under denna period skedde en snabb ökning av dollarreserverna i de västeuropeiska länderna. Redan före den första oljeshocken fanns det således inflationstendenser i den internationella ekonomin. Mellan 1970 och 1972 ökade exempelvis den genomsnittliga inflationstakten från 6,5 procent till 11,6 procent.

De kraftiga prishöjningarna på råolja 1973-74 spädde på den utveckling som redan hade inletts. Den förändrade situationen på oljemarknaden fick djupgående effekter på den ekonomiska utvecklingen i hela världen. Här är inte platsen att närmare analysera orsakerna till utvecklingen. Konstateras kan dock att inflationstakten under perioden 1973-81 var mycket hög, sett i ett historiskt perspektiv. Mellan dessa år var den genomsnittliga inflations-takten i OECD-området över 10 procent. Samtidigt var den ekonomiska tillväxten betydligt lägre än tidigare under efterkrigstiden. Mellan 1973 och 1981 var den genomsnittliga BNP-tillväxten i OECD-länderna 2,4 procent jämfört med 4,9 procent för perioden 1960-73. Den återhämtning av den ekonomiska tillväxten som inleddes 1975-76 kom av sig genom det andra oljeembargot 1979/80, vilket innebar ännu kraftigare stegringar av råoljepri-set än den första oljeshocken.

Först 1983 påbörjades en ekonomisk återhämtning, framför allt i Förenta Staterna men även i den industrialiserade världen i övrigt. Under de senaste åren har således den ekonomiska tillväxten varit genomsnittligt högre än under 1970-talets senare del. Samtidigt har inflationstakten trendmässigt minskat under ett antal år. Inom OECD-området var således den genom-snittliga prisstegringstakten under perioden 1981-85 5,1 procent.

Men variationerna mellan olika länder har varit stora, vilket framgår av följande diagram¹:

Figur 3.1. Konsumentprisernas utveckling i olika länder 1980-86 (årsgenomsnitt).

¹ En förteckning över använda nationalitetsbeteckningar i diagrammen återfinns som bilaga 1.

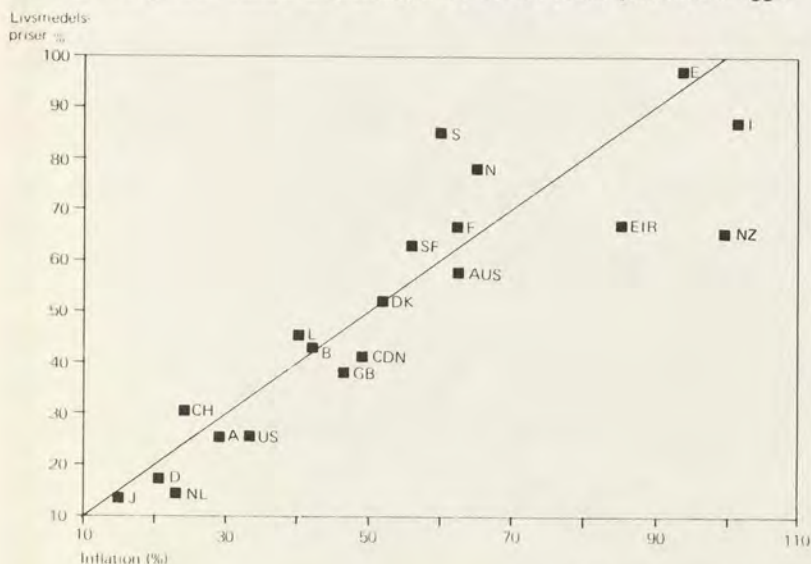
Medan länder som Japan, Västtyskland, Nederländerna och Schweiz har haft en årlig genomsnittlig prisstegringstakt som är lägre än fyra procent, så har inflationstakten i t ex Grekland och Portugal varit över 20 procent per år. En observation är att det under denna period har funnits ett visst samband mellan inflationstakt och ekonomisk utvecklingsnivå. De länder som har de lägsta årliga prisstegringarna har i allmänhet en högre ekonomisk standard än länderna med hög inflationstakt. Sambandet gäller inte helt strängt; exempelvis intar Sverige en i detta sammanhang blygsam placering trots vår höga ekonomiska standard. Sambanden mellan inflationstakt och andra ekonomiska variabler är dock regelmässigt komplexa och det finns ingen anledning att här gå in på förklaringar till varierande inflationstakt i olika länder.

Livsmedelspriser och inflationstakt

Som nämndes i det föregående finns det anledning att vänta sig relativt starka samband mellan livsmedelsprisernas utveckling och utvecklingen av den allmänna prisnivån i olika länder, eftersom viktiga bakomliggande faktorer, t ex löneutvecklingen, påverkar alla delar av prisutvecklingen. Men naturligtvis finns det också faktorer som är specifika för enskilda länder eller grupper av länder. Avsikten med denna studie är just att översiktligt belysa några viktiga sådana skillnader.

Figur 3.2 visar sambandet mellan den totala ökningen av konsumentpriserna i OECD-området och prisutvecklingen på livsmedel under perioden 1980-86.

Som väntat är sambandet mellan inflationstakten och livsmedelsprisernas ökningstakt ganska starkt. Det framgår av att de flesta punkterna ligger

Källa: OECD, Main Economic Indicators

Figur 3.2 Inflation och ökning av livsmedelspriserna i OECD-länderna. Samvariation 1980-86.

relativt nära 45-graderslinjen i diagrammet. Ett intressant faktum — om än kanske inte statistiskt säkerställt — är att de länder som har den lägsta inflationstakten i de flesta fall har haft en ännu lägre prisstegringstakt när det gäller livsmedel. Av de tio länder som hade den lägsta prisstegringstakten under perioden ligger således sju stycken till höger om linjen.

Utvecklingen i Sverige har — som tidigare framhållits — under 1980-talet kännetecknats av dels en i förhållande till omvärlden relativt hög inflations-takt, dels en relativt kraftig ökning av relativpriserna på livsmedel. I själva verket är Sverige det land av de här studerade som vid sidan av Spanien och Italien haft de snabbaste ökningarna av livsmedelspriserna. Värt att observera är, att de nordiska länderna i övrigt uppvisar i stort sett samma bild. I synnerhet gäller det för Norge och Finland, medan utvecklingen i EG-lan-det Danmark har inneburit en i stort sett oförändrad realprisinivå för livsme-del. Utvecklingen i de nordiska länderna diskuteras utförligare i kapitel 5.

Perioden 1980-86 är relativt kort, och det är tveksamt om utvecklingen under dessa år kan ligga till grund för mer vittgående slutsatser. I tabell 3.3 anges hur livsmedelspriserna utvecklades inom OECD under 1970-talet i förhållande till konsumentprisindex. Ett indextal på 100 innebär att livsme-delspriserna och inflationstakten har hållit jämna steg, och ett värde över 100 att livsmedelspriserna har ökat snabbare än inflationen.

Tabell 3.3 Förhållandet mellan livsmedelsprisernas och konsumentprisindex' utveckling

Land	1970—1986 (1970 = 100)	1970—1979 (1970 = 100)	1980—1986 (1980 = 100)
Kanada	115	121	95
USA	99	109	95
Japan	99	102	99
Australien	98	99	97
Nya Zeeland	87	102	83
Österrike	90	94	97
Belgien	90	92	101
Danmark	103	105	100
Finland	109	103	104
Frankrike	105	106	103
Västtyskland	91	95	97
Grekland	112	110	100
Island	104	106	96
Irland	92	109	90
Italien	96	109	93
Luxemburg	99	98	104
Nederländerna	80	87	93
Norge	104	98	108
Portugal	112	113	100
Spanien	93	96	102
Sverige	119	105	116
Schweiz	105	97	105
Turkiet	108	114	96
Storbritannien	106	117	95
Jugoslavien	113	105	105

Källa: OECD, Main Economic Indicators (1987)

Som synes gällde för Sveriges del samma mönster som under 1980-talet: Livsmedelspriserna ökade snabbare än inflationen, även om skillnaden var mindre än under 1980-talet. Men flera länder ingick under 1970-talet i den gruppen, bl a USA och Kanada, som under 1980-talet har haft en gynnsammare utveckling. Också ett antal europeiska länder har i detta avseende upplevt ett trendbrott under 1980-talet; under 1970-talet ökade livsmedel realt i pris bland annat i medelhavsländerna och på brittiska öarna.

Men ser man utvecklingen sammantaget för hela perioden 1970-86 så kvarstår likväl det faktum att utvecklingen i Sverige på ett ogynnsamt sätt har skiljt sig från övriga OECD-länder. De genomsnittliga realprisstegringarna på livsmedel har som framgår av tabellen varit större i Sverige än i något annat OECD-land under perioden 1970-86.

Vad är det då som ligger bakom de skilda utvecklingstakterna för livsmedelspriserna? De följande kapitlen tar upp och belyser ett antal faktorer som kan antas ha betydelse för prisutvecklingen — ekonomiska och institutionella likaväl som politiska. Men det finns redan här skäl att utfärda varningar för övertolkning av de presenterade siffrorna. Som tidigare framhållits finns det betydande skillnader mellan t ex definitionen av livsmedel mellan olika länder. Som nämnts skiljer sig också definitionen av konsumentprisindex. Dessa skillnader kan i vissa fall vara så betydande att det kan ifrågasättas om internationella jämförelser är meningsfulla. Ett sådant exempel är det faktum att bostadsutgifterna i vissa länder inte ingår i konsumentprisindex. Bakom de till synes strömlinjeformade sifferuppgifter som publiceras i internationell statistik döljer sig i själva verket en uppsjö av metod- och definitionsmässiga problem.

De här presenterade uppgifterna representerar trots allt sannolikt det bästa jämförelsematerial som finns att tillgå. I stället för att dra precisa slutsatser bör man i första hand försöka skönja trender och huvudtendenser i det, och avstå från att jämföra enskilda sifferuppgifter.

4 Orsaker till olikheter i prisutvecklingen

I föregående kapitel har vi kunnat konstatera att det finns stora skillnader mellan olika länder när det gäller livsmedelsprisernas ökningstakt. Medan vissa länder har upplevt en betydligt snabbare prisstegringstakt för livsmedel än för andra varor och tjänster, så har livsmedelspriserna i andra länder ökat svagt eller knappast alls i pris.

Vad beror dessa skillnader på? Finns det något vi kan lära oss av andra länder för att hålla tillbaka prisökningarna i Sverige?

Priser bestäms i ett komplicerat samspel mellan ett stort antal faktorer och det är knappast möjligt att ens för ett enskilt land ange "orsaken" till en observerad prisökning. Rör man sig över nationsgränserna blir svårigheterna ännu större. Utöver svårigheterna att förstå huvudmekanismerna bakom prisbildningen på livsmedel i allmänhet tillkommer då en rad faktorer som är specifika för varje land — politiska och administrativa strukturer, fysiska och naturgeografiska egenheter, skilda ekonomiska utvecklingsnivåer etc. Att försöka förklara observerade skillnader i prisutvecklingen mellan flera länder är därför en näst intill omöjlig uppgift. Däremot kan man naturligtvis belysa ett antal viktiga skillnader mellan olika länder och mellan grupper av länder med sinsemellan olika prisstegringstakt för livsmedel. Det senare är också ambitionen med detta avsnitt.

Inledningsvis finns det anledning att uppmärksamma skillnaden mellan livsmedelsprisernas *nivå* och deras *utveckling*. Som framgått av tidigare kapitel är självförsörjningsgraden för livsmedel hög i de flesta länder; varje land producerar i stor utsträckning sina egna livsmedel. Samtidigt har olika länder väsentligt skilda förutsättningar i fråga om klimat, åkermarkens kvalitet och andel, den teknologiska nivån inom livsmedelskedjans olika led etc. Det innebär med nödvändighet att det kan finnas — och finns — betydande skillnader i prisnivån för identiska produkter i olika länder, liksom mellan de relativa priserna för olika produkter. (De metodiska problemen med att jämföra priser mellan olika länder har berörts i det föregående). Men skilda prisnivåer är i sig ingen förklaring till olika utvecklingstakter för priserna. Det kan naturligtvis finnas fall där t ex de naturgeografiska förhållandena har ett inflytande också på prisutvecklingen; om en ökad efterfrågan på livsmedel måste tillgodoses genom att åkermark med låg avkastning måste tas i bruk, kan kostnaderna för jordbruksprodukter komma att stiga. Denna typ av exempel torde dock tillhöra undantagen. I vilken takt priserna på

livsmedel utvecklas torde i betydligt högre utsträckning bestämmas av dynamiska faktorer såsom kostnadernas utveckling (löner, räntor, energikostnader etc), förändringar i efterfrågemönstret, införandet av ny teknik etc. Med hänsyn till svårigheterna att relatera observerade prisförändringar till någon eller några förklaringsvariabler kan det ändå ha sitt intresse att jämföra länder med olika prisutveckling även från strukturella synpunkter. I det följande beskrivs och diskuteras därför några faktorer som kan antas ha betydelse för såväl prisnivån som prisutvecklingen på livsmedel.

Det bör redan här framhållas att det i många fall är svårt att utpeka några entydiga och stabila samband mellan livsmedelsprisernas utveckling och andra variabler. Det betyder emellertid inte att de uppräknade variablerna saknar betydelse. Av olika skäl — framför allt svårigheterna att få fram relevant och jämförbar internationell statistik — har det dock inte inom ramen för denna utredning varit möjligt att genomföra regelrätta statistiska eller ekonometrisk bearbetningar av det tillgängliga materialet. Den följande analysen har i stället begränsats till att försöka finna tendenser, snarare än statistiskt säkerställda samband, mellan olika variabler.

Jordbruksbefolkning och åkerareal

Jordbruket i världen har under de senaste decennierna genomgått en kraftig förändring. Ett karakteristiskt drag för de industrialiserade länderna är en relativ minskning av jordbrukssektorns betydelse — såväl när det gäller dess andel av den totala sysselsättningen som när det gäller dess bidrag till bruttonationalprodukten (BNP). I utvecklingsländerna spelar däremot jordbrukssektorn fortfarande en dominerande roll. I länder som Kina och Indien beräknas således mer än hälften av de förvärvsarbetande vara sysselsatta inom jordbruket. I USA är motsvarande siffra mindre än två procent.

I tabell 4.1 anges jordbruksbefolkningens andel av den totala befolkningen samt åkerarealens andel av den totala landytan i ett antal industriländer inom OECD-området. Dessutom anges BNP per capita för år 1985.

Som synes utgör jordbruksbefolkningens andel för de flesta länder i tabellen mindre än tio procent. Undantag utgörs dels av länderna med de lägsta per capita-inkomsterna (Irland, Spanien, Grekland och Portugal), dels av Finland. I tabellens topp är sambandet mellan hög inkomst och liten andel jordbruksbefolkning emellertid inte lika starkt; bland länderna med högst BNP per capita finns länder med relativt starkt varierande jordbrukarandel.

Inte heller går det att med stöd av tabellen dra några slutsatser om samband mellan åkermarkens andel och jordbruksbefolkningens andel. Denna fråga kommenteras ytterligare nedan.

Samtidigt som jordbruket har minskat i betydelse i de flesta industriländer, har självförsörjningsgraden successivt ökat inom såväl industri- som utvecklingsländer. En följd av detta är att den internationella handeln med livsmedel har minskat i förhållande till den totala världshandeln.

De flesta bedömare är överens om att effektiviteten inom jordbruket har ökat i de flesta länder under de senaste decennierna. Att finna ett rättvisande och jämförbart mått på jordbrukets effektivitet i olika länder är dock för-

Tabell 4.1 BNP per capita, andelen jordbruksmark samt andelen jordbrukare i vissa industriländer, 1985

Land	BNP/capita USD 1985 (1)	% jordbruks- mark (2)	Andel jord- brukare % (3)
USA	16 494	20,7	1,8
Norge	13 960	2,8	6,4
Kanada	13 635	5,0	4,1
Sverige	12 006	4,3	4,1
Danmark	11 312	62,3	5,8
Finland	11 024	7,7	10,5
Japan	10 997	13,0	8,6
Västtyskland	10 243	30,5	3,1
Luxemburg	9 745	25,2	2,5
Frankrike	9 251	34,3	7,1
Österrike	8 743	18,3	7,5
Nederländerna	8 628	25,5	4,5
Belgien	8 022	25,2	2,5
Storbritannien	7 943	28,9	1,8
Italien	6 278	41,6	8,9
Irland	5 123	14,0	18,8
Spanien	4 255	41,0	14,4
Grekland	3 294	30,4	34,2
Portugal	2 032	38,7	23,6

Källa: Material från OECD och FAO

knippat med betydande svårigheter. I tabell 4.2 anges ett ofta använt mått på effektiviteten i jordbruket — avkastningen per hektar — för ett antal grödor i några olika länder.

Som synes är avkastningen i det svenska jordbruket jämförelsevis hög för de angivna grödorna. Tendensen är likartad för andra vanliga grödor, t ex de vanligaste typerna av spannmål. Mätt på detta sätt kännetecknas det svenska jordbruket således av en hög effektivitet, uttryckt i form av avkastning per hektar. En rad invändningar kan dock resas mot detta mått, bl a att det inte tar hänsyn till skillnader i faktorkostnader mellan olika länder.

Den fråga som här är föremål för intresse — i vilken mån skilda utvecklingstendenser inom jordbruket ger upphov till olika mönster för prisutveck-

Tabell 4.2 Avkastningen inom jordbruket (ton/ha) för vissa grödor (1984)

Land	Vete	Potatis	Socketbetor
Sverige	5,6	32,7	48,2
Danmark	7,4	36,2	42,8
Norge	4,8	24,7	
Finland	3,1	18,2	26,6
USA	2,6	31,2	45,4
Australien	1,5	23,6	
Kanada	1,6	23,3	34,5
Grekland	2,7	16,3	56,7
Portugal	1,4	8,6	25,0
Världen	2,3	15,4	33,1

Källa: FAO, Production Yearbook

lingen för livsmedel — kan inte ges något enkelt svar. Som diskuterades inledningsvis bestäms priserna på livsmedel i ett komplicerat samspel mellan ett stort antal faktorer. Avsikten med den följande diskussionen är därför endast att peka på några faktorer i jordbrukets utveckling som kan tänkas ha betydelse i detta sammanhang.

En sådan faktor är, i vilken utsträckning ett land är nettoimportör eller nettoexportör av en viss vara. En hypotes skulle kunna vara, att om ett land är nettoexportör av ett antal viktiga jordbruksråvaror så borde prisbildningen — och därmed prisutvecklingen — på den inhemska marknaden i hög grad påverkas av prisutvecklingen på världsmarknaden. I nettoexporterande länder fördelas nämligen stödet till det inhemska jordbruket vanligen genom direkta bidrag till jordbrukarna, snarare än genom skyddstullar. Denna fråga diskuteras utförligare nedan. Exempel på länder som är stora nettoexportörer av jordbruksråvaror är USA, Kanada, Australien och Nya Zeeland. I följande avsnitt framgår också att det för dessa länder råder en stor överensstämmelse mellan de inhemska priserna och världsmarknadspriserna på en rad viktiga livsmedelsråvaror. Detta styrker hypotesen om ett nära samband mellan världsmarknadsprisernas och de inhemska prisernas utveckling. Det nämnda skulle därmed kunna vara en förklaring till varför livsmedelspriserna i flera av de betydande nettoexporterande länderna steg relativt kraftigt under 1970-talet, för att under 1980-talet uppvisa en lugnare utveckling. Världsmarknadspriserna på en rad viktiga jordbruksråvaror visade en liknande utveckling. Under 1970-talet steg således de genomsnittliga världsmarknadspriserna på livsmedel med omkring 80 procent. Vegetabilier svarade för en ökning med nära 300 procent under perioden. Under 1980-talet var utvecklingen lugnare; totalindex ökade endast med 7 procent under perioden 1980-86, och prisindex för vegetabilier minskade med ca 30 procent.

I länder som i stället är nettoimportörer av livsmedel sker stödet till det inhemska jordbruket vanligen i form av någon typ av gränsskydd, såsom importförbud, tullar och införselavgifter. Sådana länder har regelmässigt en högre inhemsk prisnivå för livsmedel än vad som råder på världsmarknaden. Därmed påverkas också den inhemska prisbildningen sannolikt i hög grad av andra faktorer än världsmarknadspriserna, med undantag för sådana varor som inte kan framställas inom landet.

Detta resonemang är dock mycket schematiskt. För det första är de flesta länder såväl nettoexportörer som nettoimportörer av åtminstone *någon* jordbruksråvara. För det andra är "världsmarknaden" för livsmedel präglad av tillfälliga överskott och starka svängningar, och det är i många fall oegentligt att jämföra priserna i ett enskilt land med "världsmarknadspriserna", eftersom de senare i många fall representerar priser på överskottskvantiteter ("dumpingpriser") och därmed knappast är en relevant jämförelsenorm. Likväl torde den principiella diskussionen om skillnader i prisbildning mellan nettoexporterande och nettoimporterande länder äga en viss giltighet, och ha en viss betydelse för skillnader i prisutvecklingen för livsmedel. Att försöka styrka de nämnda sambandens art, storlek och stabilitet är dock en mycket omfattande uppgift.

Konsumtionsmönster

I det föregående konstaterades att det finns ganska stora variationer i livsmedelsprisernas utveckling mellan olika länder. Det är rimligt att anta att dessa skillnader till stor del beror på bakomliggande trender såsom lönekostnadsutvecklingen och den allmänna ekonomiska utvecklingen. Men naturligtvis kan det finnas viktiga skillnader i andra avseenden, t ex när det gäller vad man äter och dricker i olika länder. Skilda konsumtionsmönster skulle således kunna vara en förklaring till olikheter i prisutvecklingen för livsmedel. Om exempelvis befolkningen i ett land konsumerar en högre andel animalier än ett annat, och animaliska produkter stiger i pris snabbare, så skulle ländernas skilda konsumtionsinriktningar kunna förklara varför livsmedelspriserna utvecklas olika.

Det är emellertid svårt att jämföra livsmedelskonsumtionen, fördelad på varugrupper, mellan olika länder. Ett av huvudskälen är att det saknas jämförbar statistik. S k hushållsbudgetundersökningar genomförs intermittent i de flesta länder, men resultaten låter sig svårligen jämföras med varandra på grund av skillnader i definitioner, mätmetoder m m. I många fall saknas också aktuella data. I Sverige avser exempelvis den senast tillgängliga hushållsbudgetundersökningen förhållandena år 1978.

Inom OECD genomfördes i början av 1980-talet en studie av utvecklingstendenserna i fråga om livsmedelskonsumtionen. I det följande återges några huvudslutsatser från denna studie.

För att jämföra konsumtionsmönstret mellan olika länder har man i studien valt att jämföra kaloriintaget per person och dag, i stället för att använda ett värde- eller volymmått. Huvudsyftet med detta är att öka jämförbarheten — något som i och för sig tål att diskuteras.

I tabell 4.3 anges genomsnittskonsumtionen per capita och dag för 21 av OECDs 22 medlemsländer (Belgien och Luxemburg har slagits samman till ett land).

Av tabellen framgår att den genomsnittliga livsmedelskonsumtionen — mätt som kaloriintag — uppgick till 3200 kalorier år 1980. Det fanns emellertid stora variationer mellan de undersökta länderna; från 2600 kalorier per invånare och dag i Japan till 3500 kalorier i Nederländerna (nästan 35 procent mer). Som synes hör Sverige till de länder som har det lägsta kaloriintaget per person.

Under den studerade perioden har för samtliga länder en ökning av kaloriintaget kunnat noteras. Den genomsnittliga ökningen var cirka 6 procent under perioden. Siffran döljer dock avsevärda skillnader mellan olika länder. En relativt tydlig tendens är dock att skillnaderna i genomsnittligt kaloriintag tenderar att utjämnas; de största ökningarna skedde således i de länder som hade genomsnittligt lägre intag av kalorier.

Enligt ekonomisk teori finns det anledning att förvänta sig en ökad konsumtion av livsmedel allt eftersom inkomsterna stiger. Annorlunda uttryckt finns det anledning att vänta sig att livsmedel — i likhet med de flesta andra varugrupper — har en positiv inkomstelasticitet. För en majoritet av de studerade länderna kan detta också säkerställas statistiskt. Men för åtta av de undersökta länderna (Australien, Kanada, Danmark, Finland, Irland, Nya

Tabell 4.3 Kaloriintag per capita i olika länder

Land	Genomsnitt		1979—1980/ 1960—1961
	1960—1961	1979—1980	
Österrike	3 102	3 333	107.4
Belgien/Luxemburg	3 142	3 282	104.5
Kanada	2 994	3 084	103.0
Danmark	3 343	3 455	103.4
Finland	3 109	3 052	98.2
Frankrike	3 124	3 437	110.0
Västyskland	3 150	3 423	108.7
Irland	3 482	3 520	101.1
Italien	2 726	3 435	126.0
Japan	2 302	2 582	112.2
Nederländerna	3 270	3 480	106.4
Nya Zeeland	3 274	3 107 ^a	94.9
Norge	2 974	3 201	107.6
Portugal	2 640	3 126 ^a	118.4
Spanien	2 617	3 073	117.4
Sverige	2 996	2 997	100.0
Schweiz	3 327	3 360	101.0
Storbritannien	3 214	3 228	100.4
USA	3 162	3 367 ^b	106.5
Genomsnitt	3 050	3 239	106.2

Källa: OECD.

^a 1976—1977

^b 1978—1979.

Zeeland, Schweiz och Storbritannien) går det inte att påvisa något sådant samband; trots att inkomsten trendmässigt ökade under perioden så fluktuerade det genomsnittliga kaloriintaget såväl uppåt som nedåt.

Som tidigare framhållits finns det i utvecklade länder anledning att vänta sig att den andel av den disponibla inkomsten som läggs på livsmedel tenderar att successivt minska när inkomsterna ökar. Detta samband styrks av OECD-studierna; den genomsnittliga inkomstelasticiteten för länderna i gruppen beräknas ha varit cirka 0,19 år 1960, jämfört med 0,08 20 år senare.

Av intresse är också att jämföra konsumtionens fördelning på animalier och vegetabilier. Tabell 4.4 visar de animaliska livsmedlens andel av livsmedelskonsumtionen i OECD-länderna 1960 och 1980.

Som synes ökade animalieandelen kraftigt (med mer än fem procentenheter i genomsnitt) under perioden. Även när det gäller konsumtionsandelarna är dock skillnaderna mellan olika länder avsevärda. Av genomsnittsjapans diet utgjorde således animalier år 1960 endast cirka 10 procent, medan motsvarande andel för Nya Zeeland var över 50 procent. Sverige hör till de länder som har den största andelen animalier. I likhet med de flesta andra länder ökade svenskarna också denna andel mellan 1960 och 1980.

I den refererade studien har man också försökt fördela livsmedelskonsumtionen på ett antal huvudgrupper, för att illustrera skillnader i konsumtionens sammansättning. Åtta grupper av livsmedel har valts:

- spannmål och stärkelseprodukter,
- kött och ägg,
- olja och fett,
- socker,

Tabell 4.4 Andelen animaliska livsmedel av det totala kaloriintaget i olika länder 1980

Land	1960	1980
Australien	—	37.1
Österrike	36.4	44.8
Belgien/Luxemburg	36.1	44.4
Kanada	45.6	47.3
Danmark	45.5	49.7
Finland	38.5	48.0
Frankrike	36.1	45.0
Västtyskland	39.8	45.8
Irland	41.4	42.3
Italien	19.4	27.5
Japan	9.6	21.6
Holland	32.9	41.1
Nya Zeeland	50.2	50.1 ^a
Norge	32.7	37.8
Portugal	18.9	24.3 ^a
Spanien	15.7	29.8
Sverige	42.2	46.0
Schweiz	34.8	43.1
Storbritannien	35.8	40.5
USA	42.1	37.5 ^b
Genomsnitt ^c	34.4	40.2
Standardavvikelse	10.7	8.2

^a 1976 — 1977^b 1978 — 1979^c Exkl Australien

- mjölk,
- frukt och grönsaker,
- baljväxter och nötter,
- fisk.

Den tidsperiod som redovisningen avser är åren 1956 och 1978.

I tabell 4.5 anges hur det totala kaloriintaget per capita fördelade sig på olika födoämnen i ett antal länder inom OECD-området år 1956 och år 1978.

Som framgår av tabellen finns det ganska stora skillnader mellan konsumtionsmönstret, representerat på detta sätt. Exempelvis är den del av näringsintaget som kommer från mjölk mer än fem gånger så stor i Finland än i Japan (år 1978). Även när det t ex gäller köttkonsumtionens andel av kaloriintaget finns det stora skillnader mellan länderna.

Intressant att notera är också att stora förändringar av konsumtionsmönstret har skett under den studerade perioden. Mest slående är den kraftigt minskade andelen spannmåls- och stärkelseprodukter. I länder som Finland, Belgien m fl har andelen av kaloriintaget som hämtas från dessa produkter minskat med 10-15 procentenheter. Ökningar har skett framför allt av köttkonsumtionen men också av t ex konsumtionen av socker och fetter mätt som andel av det totala kaloriintaget.

Resultatet från studien i denna del bekräftar också vad som tidigare sades, nämligen att konsumtionsmönstrets sammansättning tenderar att utjämnas över tiden. Fortfarande finns det dock betydande skillnader mellan länderområden. Exempelvis är andelen spannmåls- och stärkelseprodukter betyd-

Tabell 4.5 Totalt kaloriintag, fördelat på födoämnen, i vissa OECD-länder 1956 och 1978

Land/År		Spannmål och stärk- else	Kött och ägg	Olja och fett	Socker	Mjolk- produk- ter	Frukt och grön- saker	Balj- växter och nötter	Fisk
Kanada	1956	27.6	19.6	15.4	16.8	14.3	4.4	1.2	0.7
	1978 ^c	26.2	23.2	18.1	14.6	11.0	5.0	1.3	0.6
Danmark	1956	32.2	15.8	19.6	15.8	12.2	2.9	0.3	1.2
	1978 ^c	24.6	19.9	22.0	14.9	13.0	3.0	0.4	2.2
Finland	1956	41.6	9.1	14.5	13.2	18.5	1.6	0.6	0.9
	1978	29.2	17.6	15.7	13.1	18.5	4.1	0.5	1.3
Frankrike	1956	40.9	17.6	15.0	11.0	8.7	4.3	1.6	0.9
	1978	27.8	23.2	20.1	11.4	10.7	4.7	1.0	1.1
Västtyskland	1956	38.2	16.7	19.6	10.3	10.0	3.8	0.8	0.6
	1978	25.7	25.7	18.4	12.5	10.8	5.3	0.9	0.7
Italien	1956	56.0	7.7	12.0	7.5	7.0	5.2	3.8	0.8
	1978	40.3	15.4	17.2	9.4	8.4	6.4	2.1	0.8
Japan	1956	74.9	2.1	3.4	5.9	0.9	3.2	6.2	3.4
	1978	49.3	10.6	12.4	10.6	3.5	4.7	4.8	4.1
Nederländerna	1956	33.2	12.7	20.2	15.2	13.4	3.5	0.9	0.9
	1978	23.6	18.8	23.8	12.4	11.7	6.2	2.3	1.2
Norge	1956	34.8	10.0	20.4	13.5	15.2	3.0	1.0	2.1
	1978	29.7	14.2	18.6	13.3	17.7	3.9	1.0	1.6
Spanien	1956	54.1	6.7	14.2	6.3	5.4	6.4	5.4	1.5
	1978	33.1	16.9	18.0	10.8	8.4	7.5	3.1	2.2
Sverige	1956	31.1	14.7	16.8	15.6	15.7	3.4	0.8	1.9
	1978	26.4	19.5	15.3	13.7	18.1	4.4	0.7	1.9
Schweiz	1956	36.3	13.3	13.3	14.0	15.6	5.5	1.7	0.3
	1978	27.3	20.8	15.3	13.5	14.8	6.2	1.5	0.6
Storbritannien	1956	32.5	17.5	16.6	17.1	10.8	3.4	1.5	0.6
	1978 ^c	29.2	18.4	17.3	18.2	11.7	3.5	1.2	0.5
USA	1956	24.2	23.4	15.5	15.3	13.8	5.0	2.3	0.5
	1978	22.2	24.3	17.7	17.3	10.8	4.7	2.4	0.6

Källa: OECD Food Consumption Statistics

^c 1976–78.

ligt högre i Sydeuropa, medan nord- och mellaneuropéer har en högre mjölkkonsumtion per capita. Med ledning av de uppgifter som här har presenterats går det emellertid inte att dra några slutsatser om i vilken mån den utjämning av konsumtionsmönstret, som har skett mellan OECD-länderna, har påverkat pris- och kostnadsrelationerna mellan länderna. Skälen har berörts ovan; bl a med hänsyn till jordbruks- och livsmedelssubventionernas skilda utformning i olika länder är det svårt att härleda skillnader i prisutvecklingen till enbart förändrade konsumtionsmönster.

Befolkningstäthet

Sverige är ett avlångt land. Men det är också ett glesbebyggt land. I exempelvis Italien finns det ungefär tio gånger fler invånare per kvadratkilometer och i Nederländerna och Belgien är folktätheten nästan tjugo gånger större

Tabell 4.6 Folktäthet i OECD-länderna år 1984 (antal invånare per km²)

Sverige	19	Portugal	110
Danmark	119	Schweiz	157
Finland	14	Spanien	76
Island	2	Storbritannien	231
Norge	13	Västtyskland	246
Belgien	318	(inkl Västberlin)	
Frankrike	100	Österrike	90
Grekland	75	Kanada	2
Irland	50	USA	25
Italien	189	Japan	323
Jugoslavien	90	Nya Zeeland	8
Luxemburg	140	Turkiet	177
Nederländerna	352	Australien	2

Källa: Statistisk Årsbok (1986)

än i Sverige. Detta illustreras i tabell 4.6, som anger antalet invånare per kvadratkilometer i OECDs medlemsländer.

Som synes tillhör Sverige de mest glesbefolkade länderna i denna grupp. Av de europeiska länderna är det bara Finland, Island och Norge som har en lägre befolkningstäthet. Av länderna utanför Europa har Kanada, Nya Zeeland och Australien lägre tal.

På vilket sätt kan då låg folktäthet tänkas påverka priserna på livsmedel? Uppenbart är att transportkostnaderna per producerad och konsumerad enhet måste bli högre i ett glesbebyggt än i ett tätbebyggt land. Därtill kommer att priserna på drivmedel har ökat under 1980-talet, med undantag för det senaste året. Den utveckling som har ägt rum inom framför allt livsmedelsindustrin och dagligvaruhandeln innebär att förädling och försäljning har koncentrerats till färre enheter. Därmed ökar också transportavstånden.

Det finns skäl att tro att den koncentration som har ägt rum inom livsmedelsindustrin och handeln har missgynnat glesbebyggda länder i förhållande till tätbefolkade när det gäller kostnaderna för livsmedelsdistribution. Såvitt bekant finns det ingen empirisk studie som ger belägg för teorin, men tesen styrks av det faktum att realprisutvecklingen för livsmedel i de mest glesbebyggda länderna i genomsnitt har ökat snabbare än i övriga länder. Hur transportvolymen och transportkostnaderna inom livsmedelskedjan har utvecklats i Sverige belyses i en annan SPK-utredning (SPK US 1987:22).

Löneutveckling

I alla studier av orsaker till prisutvecklingen på olika områden spelar löneutvecklingen en avgörande roll. Det är därför naturligt att fråga sig om det finns ett samband mellan snabba ökningar av livsmedelspriserna och snabbt ökade lönekostnader inom olika led av livsmedelskedjan.

En första fråga är därvid om det finns stora skillnader mellan den allmänna löneutvecklingen och löneutvecklingen inom t ex livsmedelsindustrin. I tabell 4.7 anges den totala (nominella) lönekostnadsutvecklingen dels inom tillverkningsindustrin totalt, dels inom livsmedelsindustrin för ett antal OECD-länder, för perioden 1976-85.

Tabell 4.7 Lönekostnadsutveckling inom tillverkningsindustrin och livsmedelsindustrin 1976—85 i vissa OECD-länder (index 1976 = 100)

Land	Lönekostnadsutveckling i livsmedelsindustrin	Lönekostnads- utveckling i tillverknings- industrin	(1)/(2)
	(1)	(2)	
Kanada	197,0	201,2	0,98
USA	172,0	182,6	0,94
Japan	145,7	163,0	0,89
Österrike	171,0	177,7	0,96
Belgien	181,6	184,0	0,99
Danmark	208,6	203,0	1,03
Spanien	366,6	362,0	1,01
Frankrike	267,0	273,0	0,98
Västtyskland	153,0	156,5	0,98
Italien	323,0	400,3	0,81
Nederländerna	155,7	155,1	1,00
Finland	246,0	239,4	1,03
Sverige	203,0	214,5	0,95

Källa: ILO Yearbook of Labour Statistics 1986

Som synes är skillnaderna mellan ökningarna för lönekostnadsutvecklingen totalt och för livsmedelsindustrin små. I de flesta länder inklusive Sverige har lönekostnaderna inom livsmedelsindustrin som synes utvecklats något långsammare än inom tillverkningsindustrin. En preliminär slutsats är därför att lönekostnadsutvecklingen inom livsmedelsindustrin inte kan förklara skillnader i prisutvecklingen för livsmedel mellan olika länder.

Denna slutsats förutsätter dock att det inte finns några större skillnader i produktivitetsutveckling mellan livsmedelsindustrin och tillverkningsindustrin totalt. I Sverige finns det sådana skillnader; som framgår av en annan underlagsrapport (SPKUS 1987:23) har produktivitetsökningen under en följd av år varit långsammare i livsmedelsindustrin än för tillverkningsindustrin i genomsnitt. Skillnaderna är dock inte så stora att de torde ha någon avgörande inverkan på prisutvecklingen. Inom ramen för föreliggande studie har det inte varit möjligt att få fram jämförbara data för produktivitetsutvecklingen inom livsmedelsindustrin i andra länder. I USA har dock — som framgår av avsnitt 5.2 — produktivitetsutvecklingen inom livsmedelsindustrin under en lång följd av år varit högre än genomsnittet för tillverkningsindustrin. För länderna i den europeiska gemenskapen (EG) är bilden mer heterogen, och tillgängliga data är inte direkt jämförbara.

När det gäller utvecklingen av arbetslönen i *handeln* är tillgången på jämförbar statistik betydligt knappare än för t ex livsmedelsindustrin. Den statistik som finns måste också tolkas med större försiktighet på grund av skillnader i definitioner och klassificeringar.

I tabell 4.8 anges löneutvecklingen inom parti- och detaljhandeln under perioden 1980—85 för ett antal länder i den europeiska gemenskapen samt i Sverige. De angivna värdena är angivna i reala termer och skall jämföras med värdet 100 för år 1980.

Tabell 4.8 Löneutvecklingen inom parti- och detaljhandeln i vissa europeiska länder 1980—85 (index 1980 = 100)

	Partihandel	Detaljhandel
Västtyskland	98,8	95,7
Frankrike	103,3	98,6
Nederländerna	98,3 ¹	95,6
Belgien	94,7	101,5
Luxemburg	97,1	100,4
Sverige ²	94,1	92,7

Källor: Eurostat Earning. Industries and services, samt Handelsanställdas förbund

¹ Avser perioden 1980—84

² Ej samma källa (se nedan i texten)

Som framgår av tabellen har timlönerna i både parti- och detaljhandel ökat långsammare än konsumentprisindex för merparten av de angivna länderna. Löneutvecklingen inom handeln kan således inte självständigt förklara realprisförändringar på livsmedel.

Av speciellt intresse är att löneutvecklingen inom den svenska parti- och detaljhandeln har varit långsammare än i samtliga andra studerade länder. Data för Sverige har dock hämtats från en annan källa, och är möjligen inte helt jämförbara.

I likhet med vad som gäller för livsmedelsindustrin har det inte varit möjligt att få fram data för produktivitsutvecklingen inom handeln för motsvarande period. Även om sådana data skulle underlätta tolkningen av siffrorna, så är det viktigt att vara medveten om de teoretiska och praktiska problem som är förknippade med att mäta produktiviteten i handeln.

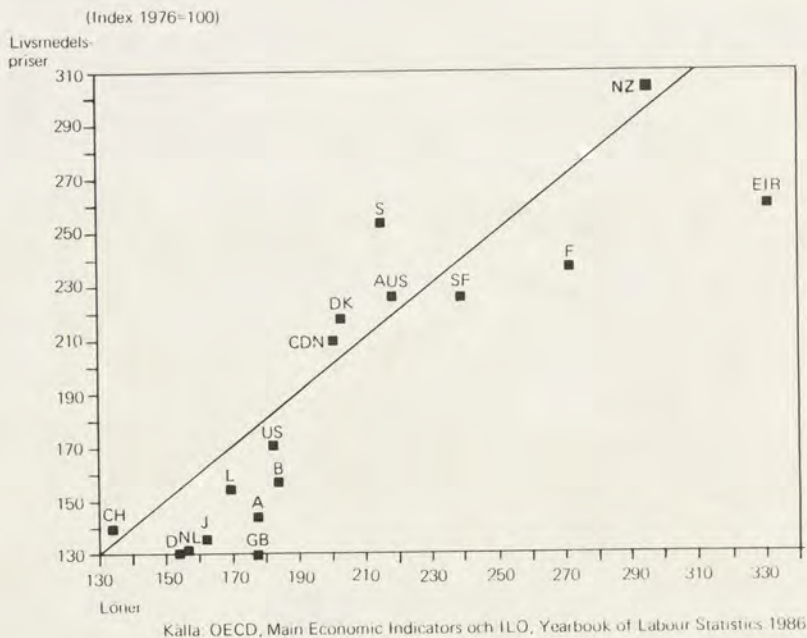
En uppgift som har ett visst allmänt intresse är också vilket samband som finns mellan den allmänna lönenivåns utveckling och utvecklingen av livsmedelspriserna. I figur 4.1 illustreras detta samband för perioden 1976—85. På den vertikala axeln anges konsumentprisutvecklingen för livsmedel i nominella termer, och på den horisontella axeln utvecklingen av industriarbetarnas genomsnittliga löner, likaledes i nominella termer.

Som synes finns det ett relativt nära samband mellan löneutvecklingen och livsmedelsprisernas utveckling. Endast för några länder finns markanta avvikelser från denna tendens. I exempelvis Italien, Spanien, Irland och Storbritannien har lönerna ökat snabbare än livsmedelspriserna. För svenskt vidkommande har utvecklingen varit den motsatta — genomsnittslönen har ökat i långsammare takt än priserna på mat och dryck.

Skillnader i teknisk och ekonomisk utvecklingsnivå

Som tidigare berörts finns det relativt stora skillnader i konsumtionsmönstret mellan olika länder. Delvis är sådana skillnader kulturellt betingade, och i viss mån en funktion av klimatiska och naturgeografiska faktorer m m.

Men det finns också vissa gemensamma drag när det gäller livsmedelskonsumtionens utveckling. Karakteristiskt är t ex att livsmedelsutgifternas andel av de totala konsumtionsutgifterna tenderar att minska vid ökade

Figur 4.1. Löner och livsmedelspriser i OECD-länderna. Utveckling 1976–85.

inkomster. Detta gäller, som tidigare nämnts, speciellt inom ett och samma land, men också vid en internationell jämförelse är trenden relativt entydig: Ju högre inkomstnivå, desto lägre utgiftsandel har livsmedelskonsumtionen.

En annan tendens som är tydlig i många länder är att andelen förädlade livsmedel — typ djupfryst, färdigmat etc — tenderar att öka med stigande inkomstnivå. Detta bottnar i sin tur i de samhällsförändringar som har följt i den ekonomiska tillväxtens spår — ökat förvärvsarbete bland kvinnor, ökad bilism etc.

Även om eventuella samband mellan ekonomiska välfärdsåtgångar och prisutvecklingen på livsmedel således är indirekta snarare än direkta, så har det ändå sitt intresse att undersöka om det finns något samband mellan ekonomisk standard och realprisutvecklingen på livsmedel. Är snabbt stegrade livsmedelspriser en "välfärdssjukdom"? Eller, annorlunda uttryckt: ökar livsmedelspriserna snabbast i de rikaste länderna därför att konsumenterna i dessa länder efterfrågar allt dyrare och mer förädlade livsmedel?

Tabell 4.9 anger dels bruttonationalprodukten per capita i ett antal OECD-länder, dels realprisutvecklingen för livsmedel under perioden 1980–86.

Som framgår av tabellen finns det inget direkt samband mellan BNP per capita och realprisutvecklingen på livsmedel. Det finns länder med hög BNP/capita som har såväl snabb som långsam realprisutveckling för livsmedel, och vice versa. Det finns således inget stöd för den grova teorin om realprisstegringar på livsmedel som en "välfärdssjukdom".

Tabell 4.9 BNP per capita 1986 och realprisförändringar på livsmedel 1980–86

Land	Bruttonational- produkt per capita 1986 (USD)	Realprisökning för livsmedel 1980–1986
USA	17200	94
Kanada	14100	95
Japan	16200	99
Österrike	12500	97
Finland	14400	104
Norge	16500	108
Sverige	15800	116
Danmark	15800	100
Frankrike	12800	103
Västtyskland	14700	97
Grekland	3900	100
Irland	7000	90
Portugal	2800	100
Spanien	5900	102
Storbritannien	9600	95

Källa: OECD, Economic Outlook (1986)

Köpkraftspariteter

För att jämföra den ekonomiska standarden i olika länder används vanligen något mått som baseras på bruttonationalprodukten eller motsvarande (GDP, GNI etc) per capita. Detta mått räknas om till en gemensam valuta (US dollars, Ecus etc) för att medge jämförelser.

Valet av omräkningsfaktor för valutakurserna är till synes ett enkelt problem, men har i själva verket avgörande betydelse för resultatet av jämförelsen. De senaste åren har präglats av snabba och starka svängningar i valutakurserna, speciellt när det gäller den amerikanska dollarn. Under 1986 var exempelvis skillnaden i dollarkurs geniet mot den svenska kronan nära 20 procent mellan den högsta och den lägsta noteringen. Det är uppenbart att sådana fluktuationer inte återspeglar förändringar i köpkraft eller levnadsstandard inom ett land.

I syfte att hitta ett mer rättvisande mått på köpkraften i olika länder bedriver man inom OECD sedan början av 1980-talet ett arbete med s k köpkraftspariteter (Purchasing Power Parities, PPP). Sverige deltar i samarbetet sedan 1985.

Ett köpkraftsparitet mellan två valutor definieras som kvoten mellan de belopp som i respektive lands valuta behövs för att köpa samma mängd varor och tjänster i de båda länderna.

PPP kan beräknas för både enskilda varor, varugrupper och större aggregerade poster, t ex BNP/capita, militära utgifter, den privata konsumtionen m m.

Tabell 4.10 innehåller exempelvis två typer av pariteter. Den ena (i tabellen betecknad "a") mäter köpkraften, beräknad för hela BNP. Den andra ("b") ger pariteter för livsmedel inklusive drycker och tobak och deras relationer till den officiella valutakursen. I tabellen anges också BNP per capita både i nominella termer, d v s beräknade med valutakurser, och i reala termer, d v s beräknade med respektive köpkraftspariteter.

Tabell 4.10 Internationella jämförelser av BNP per capita och prisnivåer med hänsyn till köpkraftspariteter 1985

	Internationella valutor i relation till USD					BNP per capita (USD)	
	Köpkrafts-pariteter		Valuta-kurs	Prisnivåer		Real*	Nominell**
Land	a	b		(1)/(3)	(2)/(3)		
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)		
USA	1.00	1.00	1.00	100	100	16494	16494
Kanada	1.25	1.37	1.37	91	100	14959	13635
Japan	225	294	239	94	123	11666	10997
Österrike	17.05	18.25	20.69	82	88	10610	8743
Finland	5.98	8.11	6.20	97	131	11421	11024
Norge	8.51	11.96	8.59	99	139	14098	13960
Sverige	8.21	11.25	8.60	95	131	12586	12006
Belgien	44.5	46.64	59.4	75	78	10718	8022
Danmark	9.73	11.43	10.6	92	108	12322	11312
Frankrike	7.33	7.09	8.98	82	79	11333	9251
Västtyskland	2.48	2.36	2.94	84	80	12158	10243
Grekland	77	82.94	138	56	60	5914	3294
Irland	0.69	0.91	0.95	73	96	7094	5123
Italien	1269	1396	1909	66	73	9445	6278
Luxemburg	42.5	42.42	59.4	71	71	13636	9745
Holland	2.53	2.49	3.32	76	75	11332	8628
Portugai	66	103.4	170	39	61	5212	2032
Spanien	95	108.2	170	56	64	7629	4255
Storbritannien	0.57	0.61	0.78	73	79	10882	7943

a Köpkraftspariteter för BNP

b Köpkraftspariteter för livsmedel, drycker och tobak

* Omräknade med köpkraftspariteter

** Omräknade med valutakurser

För att belysa hur man kan använda pariteterna i syfte att mäta den ekonomiska standarden och prisnivåen på aggregerade poster kan värdena för Sverige tas som exempel.

En dollar byttes enligt tabell 4.10 mot 8,6 kronor (1985). För att köpa samma mängd varor och tjänster som i USA kostade 1 dollar spenderade man i verkligheten 8,2 kronor. Samtidigt kostade samma "korg" av livsmedel 11,25 kronor i Sverige mot 1 dollar i USA.

På grund av den höga dollarkursen föll den svenska BNP per capita uttryckt i USD till en onaturligt låg nivå - 12 006 dollar. (År 1986 var siffran 15 800 dollar/capita). Värden beräknade med PPPs utvecklas enligt studierna mer stabilt och konsekvent.

Ett antal intressanta slutsatser kan dras av OECD-studierna.

- Skillnaderna mellan länder med hög respektive låg BNP per capita blir betydligt mindre om PPP-metoden används vid beräkning av BNP per capita. Exempelvis utgjorde BNP per capita i Portugal ungefär en sjättedel av Sveriges BNP per capita beräknat efter valutakursen. Enligt köpkraftsparitetsmetoden var Portugals inkomst per capita 40 procent av det svenska måttet.
- Skillnader mellan de nominella och de reala värden (värdena beräknade med PPP) kan vara betydande.

- När det gäller pariteter för livsmedel 1985 så är det en grupp länder, vars mått ligger högre än både den officiella valutakursen och pariteterna beräknade för BNP totalt. I denna grupp ingår Japan, Finland, Norge, Sverige och Danmark.

Köpkraftsparitetsmetoden tycks sammanfattningsvis ha stor kapacitet vad gäller jämförande analyser av levnadsstandarden, prisnivå och prisutvecklingen i olika länder. Tills vidare saknas emellertid i stor utsträckning tidsserier som medger jämförelser över en längre tidsperiod.

Jordbrukspolitiken inom OECD-området

Målen för jordbrukspolitiken i industriländerna kan sammanfattas som att förse medborgarna med en säker och tillräcklig mängd livsmedel till rimliga priser, samtidigt som jordbruksbefolkningen tillförsäkras en skälig inkomst. Till detta övergripande mål kommer i många länder mål som rör den regionala balansen och miljön.

I Sverige brukar man av tradition dela upp det övergripande målet för jordbrukspolitiken i tre delmål: Inkomstmålet som avser jordbruksbefolkningens inkomster, produktionsmålet som innebär en tillräcklig självförsörjningsgrad för att inte äventyra livsmedelsförsörjningen i kris eller krig, samt effektivitetsmålet (i bland benämnt konsumentmålet) som syftar till en effektiv produktion av och ett rimligt pris på jordbruksprodukter. Tyngdpunkten i jordbrukspolitiken har i Sverige liksom i andra länder skiftat från tid till annan med avseende på dessa tre mål. Med hänsyn till att dessa mål uttrycks på olika sätt i olika länder är det svårt att generellt avgöra vilket mål som genomgående har störst vikt.

Nu gällande jordbrukspolitiska mål innebär för Sveriges del att försörjningen — såväl i fredstid som under avspärrning och krig — är huvudmålet, och att inkomstmålet och konsumentmålet är likställda delmål under huvudmålet.

Enligt en OECD-rapport som publicerades i maj i år¹ tycks det dock som om inkomstmålet i genomsnitt har en högre prioritet än andra jordbrukspolitiska mål.

Målen för jordbrukspolitiken är således nästan uteslutande av nationell karaktär. Åtgärder som påverkar import och export av livsmedel och jordbruksråvaror har visserligen effekter på de internationella marknaderna, men syftar likväl i första hand till ett uppnående av de nationella målen. Det finns dock betydande skillnader i inställningen mellan enskilda länder, på grund av faktorer som den allmänna ekonomiska politikens inriktning, naturgeografiska eller regionala förhållanden, det politiska inflytandet hos jordbrukarnas organisationer etc.

Det finns också skillnader när det gäller vilka medel som används för att uppnå de jordbrukspolitiska målen. En viktig faktor är därför huruvida ett land är nettoexportör eller nettoimportör av en viss vara.

Nettoimportörer har i allmänhet tenderat att använda importbegränsande åtgärder såsom tullar, införselavgifter eller importkvoter snarare än di-

¹ National Policies and Agricultural Trade. OECD, Paris 1987

rekta bidrag till jordbruksbefolkningen. Sådana åtgärder är relativt enkla att administrera och har liten effekt på statsbudgeten. De leder emellertid till en högre inhemsk prisnivå på jordbruksprodukter och till en begränsning av världshandeln. I princip påverkar denna typ av åtgärder de internationella priserna nedåt, medan den inhemska prisnivån kan väntas förbli relativt stabil.

I länder som är nettoexportörer har de jordbrukspolitiska åtgärderna i högre utsträckning fokuserats på att försöka öka exporten och därigenom bidra till att inkomstmålet för jordbrukarna uppnås. Olika typer av åtgärder har därvid utnyttjats, t ex exportsubventioner och olika typer av tvåprissystem som syftar till att kompensera jordbrukarna ekonomiskt när världsmarknadspriserna är lägre än de garanterade inhemska priserna. Olika former av incitament till produktionsbegränsningar har utnyttjats. Den samlade effekten av nämnda åtgärder är svåra att uppskatta. Medan importstimulerande åtgärder kan väntas bidra till lägre världsmarknadspriser, så gäller motsatsen för produktionsbegränsande åtgärder. I allmänhet kan de sistnämnda typerna av åtgärder väntas innebära större effekter på statsbudgeten än de nyss nämnda importbegränsande åtgärderna.

Det förda resonemanget är mycket schematiskt. De flesta länder är såväl nettoexportörer som nettoimportörer av åtminstone någon varugrupp.

Ser man till de samlade effekterna av den förda jordbrukspolitiken kan man konstatera att världsmarknadspriserna på jordbruksprodukter har varit fallande under en lång följd av år, till följd av det rådande överutbudet på de flesta produkter och de begränsningar i den fria handeln som den förda politiken innebär. Till överutbudet har också en snabb teknisk utveckling inom jordbrukssektorn bidragit. En slutsats av den nyss nämnda OECD-studien är att de flesta länder har underskattat betydelsen av teknisk utveckling, varigenom t ex produktionsbegränsande åtgärder i realiteten inte förmått åstadkomma tillräckliga minskningar av produktionen.

Ett annat sätt att mäta graden av måloppfyllelse är att se till i vilken mån jordbrukarnas inkomstnivå har kunnat upprätthållas. Olika indikationer tyder på att man i de flesta länder inte har lyckats uppnå detta mål i tillfredsställande utsträckning. Enligt OECD-rapporten har inkomstnivån för vissa grupper av jordbrukare kunnat upprätthållas och i vissa fall t o m ökas. I synnerhet gäller detta emellertid större, mer kommersiellt inriktade enheter. För småjordbrukaren har däremot i de flesta fall en minskning av inkomsterna ägt rum. Dessa slutsatser måste dock tolkas med stor försiktighet, med hänsyn bl a till svårigheterna att mäta såväl inkomsterna som fastigheternas värde och avkastning.

För att jämföra graden av intervention på jordbruksmarknaderna har man inom ett OECD-projekt försökt uppskatta det totala ekonomiska stöd till jordbruket som har genererats av ett antal politiska åtgärder. Det rör sig dels om direkt ekonomiskt stöd till jordbrukarna, dels om uppskattade effekter av gränsskydd och garanterade inhemska priser. Också faktorer som stöd till rationalisering och forskning m m har vägts in.

De samlade ekonomiska effekterna av de nämnda åtgärderna har vägts samman till ett gemensamt mått, benämnt PSE (Producer Subsidy Equiva-

lents). PSE ger uttryck för det totala ekonomiska stödet till producenten av en viss vara. Det bör observeras att det valda måttet inte bara inkluderar sådana åtgärder som direkt kan hänföras till statsbudgetens utgiftssida. Därigenom kommer "stödnivån", mätt med PSE, i allmänhet att vara högre jämfört med mått som utgår från de direkta statsutgifterna.

Tabell 4.11 visar den beräknade stödnivån, uttryckt i procent av producentpriset, för olika varugrupper. Tabellen avser förhållandena åren 1979–81.

Tabell 4.11 "Producer Subsidy Equivalents" för olika länder och varugrupper. Genomsnitt 1979–1981 (procentandelar)

	USA	Kanada	EG	Australien	Japan	New Zealand	Norden	Medelhavs-området	Österrike	OECD
Mejeriprodukter	48,2	66,5	68,8	20,8	83,3	18,0	70,8	68,4	77,9	63,5
Vete	17,2	17,6	28,1	3,4	95,8	-8,2	56,6	10,7	21,1	21,5
Fodersäd	13,1	13,3	27,9	2,9	107,1	5,3	54,7	14,8	19,5	19,0
Nöt- och kalvkött	9,5	13,1	52,7	4,0	54,9	12,5	61,6	17,6	42,9	30,0
Fläsk	6,2	14,5	21,7	2,7	14,0	7,4	23,5	16,7	32,2	16,5
Fjäderfäkött	6,3	25,7	16,4	2,5	20,5	4,7	43,4	19,4	28,4	14,0
Socker	17,1	12,5	25,0	-5,0	48,4	—	33,4	39,7	39,4	26,6
Ris	5,4	—	13,6	14,4	68,8	—	—	41,9	—	61,0
Lammkött	—	—	45,0	3,1	—	18,2	63,5	14,8	—	28,5
Ull	—	—	—	3,9	—	16,3	0,0	26,9	—	9,4
Sojabönor	6,9	—	36,2	—	108,1	—	—	21,9	—	9,0
Genomsnitt	16,0	23,9	42,8	4,7	59,4	15,5	56,1	26,1	42,8	32,1

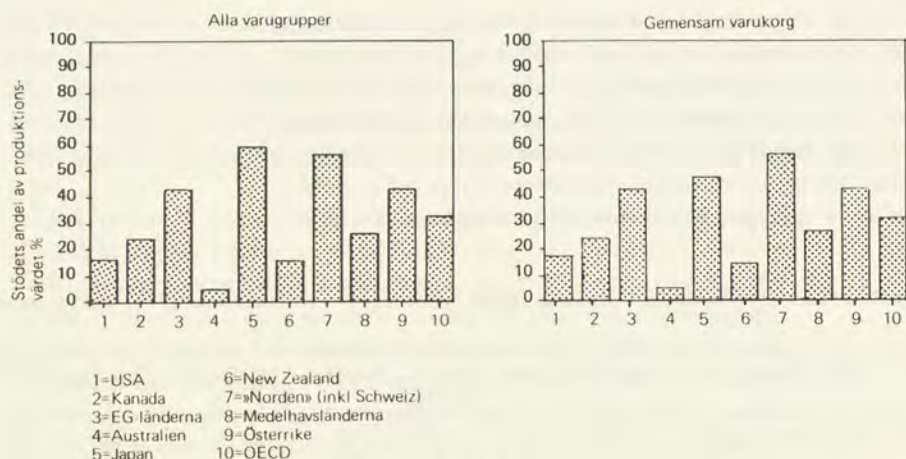
Källa: National Policies and Agricultural Trade. OECD, 1987

Av tabellen framgår att det genomsnittliga stödet för samtliga studerade varugrupper utgjorde cirka en tredjedel av det totala priset (kolumnen längst till höger). Det fanns emellertid stora skillnader mellan olika varugrupper. Den största subventionsandelen återfinns för mejeriprodukter och ris, där stödandelen är omkring två tredjedelar av priset. För exempelvis fläskkött och fjäderfä är subventionsnivån betydligt lägre, eller i storleksordningen 10-20 procent.

Men det finns stora skillnader i subventionsnivån, mätt på angivet sätt, inte bara mellan olika produkter, utan också mellan olika länder och regioner. Figur 4.2, likaledes hämtad från nyss nämnda OECD-rapport, visar den totala subventionsnivån för ett antal regioner — dels för alla produkter som tillverkas i landet, dels för en gemensam "korg" av varor, bestående av mejeriprodukter, vete, nöt- och fläskkött, fjäderfä och socker.

Som synes är skillnaderna stora mellan olika grupper av länder. Den högsta subventionsnivån återfinns i de nordiska länderna (här definierade som Finland, Island, Norge, Sverige och Schweiz) samt i Japan. Här uppgår subventionsnivån till över 50 procent. För Australien och USA, som har de lägsta nivåerna, är motsvarande värden i storleksordningen 5-15 procent.

Ser man istället till det totala stödet inom OECD-regionen, uttryckt på samma sätt (med PSE) kan man konstatera att den största relativa andelen av stödet går till mejeriprodukter. Dessa beräknas svara för omkring 40 procent av det samlade stödet. Näst störst andel har nötkött, med en "stöd-

Figur 4.2. Stödandel i producentledet mätt med PSE. Genomsnitt 1979–81.

andel” om ca 20 procent. Inom OECDs sekretariat pågår för närvarande (september 1987) ett arbete med att konstruera motsvarande tidsserier för hela perioden 1979–85. Preliminära resultat pekar på att de angivna stödnivåerna, liksom relationerna mellan stödet för såväl olika produkter som för olika grupper av länder, har varit relativt stabila under hela 1980-talet. Den beskrivning som här har givits ger därför enligt OECD-sekretariatet en relativt bra bild av situationen i dag.

Graden av protektionism i olika länder

Som framgick av det förra avsnittet finns det stora skillnader mellan olika länder när det gäller hur mycket det inhemska jordbruket subventioneras. De nyss presenterade uppgifterna utgör dock inget direkt mått på relationen mellan de inhemska priserna och världsmarknadspriserna eller — annorlunda uttryckt — graden av protektionism i olika länder.

Den tydligaste effekten av i-ländernas jordbrukspolitik innebär, att den inhemska prisnivån höjs i jämförelse med omgivningen.

En metod att mäta graden av protektionism redovisas i ”World Development Report 1986” som utges av Världsbanken. Metoden innebär i korthet att de inhemska priserna divideras med gränspriser (importpriset före tullar och avgifter). De erhållna måtten kallas för estimates of nominal protection coefficients (NPC). Måttet bör användas med försiktighet; i och med att världsmarknadspriset varierar kraftigt och inhemska priser brukar vara relativt stabila ändras koefficienterna avsevärt över tiden. Efter den redovisade perioden (1980–82) har t ex världsmarknadspriset sjunkit medan den inhemska prisnivån i vissa länder har ökat.

I tabell 4.12 anges sådana s k nominal protection coefficients (NPC) dels i producentledet, dels i konsumentledet, för ett antal varugrupper och länderområden. Värdena i tabellen bör tolkas med försiktighet av flera skäl. Dels är

Tabell 4.12 "Nominal protection coefficients" (NPC) för producent- och konsumentpriser för vissa varor i industriländerna.

Land eller område	Australien	Kanada	EG ^b	Övriga Europa ^c	Japan	Nya Zeeland	USA	Vägt genomsnitt ^a
<i>Vete:</i>								
NPC Producent	1.04	1.15	1.25	1.70	3.80	1.00	1.15	1.19
NPC Konsument	1.08	1.12	1.30	1.70	1.25	1.00	1.00	1.20
<i>Fodersäd:</i>								
NPC Producent	1.00	1.00	1.40	1.45	4.30	1.00	1.00	1.11
NPC Konsument	1.00	1.00	1.40	1.45	1.30	1.00	1.00	1.16
<i>Ris:</i>								
NPC Producent	1.15	1.00	1.40	1.00	3.30	1.00	1.30	2.49
NPC Konsument	1.75	1.00	1.40	1.00	2.90	1.00	1.00	2.42
<i>Nöt och lamm:</i>								
NPC Producent	1.00	1.00	1.90	2.10	4.00	1.00	1.00	1.47
NPC Konsument	1.00	1.00	1.90	2.10	4.00	1.00	1.00	1.51
<i>Fläsk och fjäderfä:</i>								
NPC Producent	1.00	1.10	1.25	1.35	1.50	1.00	1.00	1.17
NPC Konsument	1.00	1.10	1.25	1.35	1.50	1.00	1.00	1.17
<i>Mejeriprodukter:</i>								
NPC Producent	1.30	1.95	1.75	2.40	2.90	1.00	2.00	1.88
NPC Konsument	1.40	1.95	1.80	2.40	2.90	1.00	2.00	1.93
<i>Socker:</i>								
NPC Producent	1.00	1.30	1.50	1.80	3.00	1.00	1.40	1.49
NPC Konsument	1.40	1.30	1.70	1.80	2.60	1.00	1.40	1.68
<i>Vägt genomsnitt^a:</i>								
NPC Producent	1.04	1.17	1.54	1.84	2.44	1.00	1.16	1.40
NPC Konsument	1.09	1.16	1.56	1.81	2.08	1.00	1.17	1.43

Källa: Tyers and Anderson (background paper).

^a Genomsnittet vägda med produktions- och konsumtionsvärden till priser vid nationsgränsen.

^b Utom Grekland, Portugal och Spanien.

^c Österrike, Finland, Norge, Sverige och Schweiz.

terminologin inte enhetlig när det gäller vad som mäts; s k producentpriser kan mätas i jordbruksledet, i "prisregleringsledet" eller i något annat led i livsmedelskedjan. Dels skiljer sig varugrupsdefinitionerna mellan olika länder, vilket innebär att det inte är exakt samma varor som jämförs. Likväl torde de presenterade uppgifterna ge en relativt god bild av skillnader i protektionism mellan olika länder.

Från tabellen kan bl a följande observationer göras:

- Mejeriproducenter har en "hög skyddsnivå" i alla länder. Det gäller också ris- och sockerproducenter.
- Japanska och europeiska jordbrukare är mer skyddade än jordbrukare i sådana länder för vilka jordbruksexporten har stor betydelse.
- Graden av protektionism varierar från land till land. Två grupper har dock genomgående högre koefficienter än de andra: Japan och Other Europe (d v s Österrike, Finland, Norge, Sverige, Schweiz).

Ett ytterligare försök att hitta ett lämpligt mått på protektionism för att möjliggöra internationella jämförelser har gjorts av O Hansen¹. Här anges protektionismens grad som förhållandet mellan partipriserna på respektive inhemsk marknad och de genomsnittliga partipriserna för samtliga OECD-länder under tidsperioden 1969 — 1983 (tabell 4.13).

Tabell 4.13 Protektionismens storlek och utveckling i OECD-länderna 1969—83

Protektionismens storlek %		Trendkoefficient %	
Island	106	Norge	3,5
Norge	54	Finland	2,8
Finland	36	Danmark	1,5
Sverige	24	Island	0,2
Danmark	2	Sverige	— 0,3
Schweiz	68	Japan	6,8
Japan	55	Schweiz	5,5
Italien	29	Jugoslavien	3,5
Västtyskland	23	Österrike	1,5
Grekland	16	Storbritannien	1,5
Portugal	16	Irland	1,5
Turkiet	13	Grekland	1,3
Österrike	9	Kanada	1,2
Belgien	9	Australien	1,1
Frankrike	9	Italien	0,3
Spanien	8	Portugal	0,3
Holland	5	Holland	— 0,1
Jugoslavien	1	Frankrike	— 0,2
Storbritannien	— 5	Turkiet	— 0,2
USA	— 10	Belgien	— 0,6
Irland	— 11	Västtyskland	— 0,6
Kanada	— 15	USA	— 0,9
Australien	— 26	Spanien	— 0,9
Nya Zeeland	— 42	Nya Zeeland	— 1,3

Ett högt partipris i ett land jämfört med genomsnittet för OECD kan tolkas som tecken på stark protektionism. Som synes är värdena för de nordiska länderna (utom Danmark) genomgående höga.

Tabellens högra del visar protektionismens utveckling i tiden per år: plus-tecken betyder tillväxt, minustecken minskning. Endast i Sverige av de nordiska länderna har protektionismens omfattning enligt detta mått minskat (trendkoefficient = —0,3 procent).

Det tycks finnas ett relativt starkt samband mellan graden av protektionism och realprisutvecklingen på livsmedel. Bland de länder som har de högsta "skyddsnivåerna" tillhör merparten den grupp som har haft de snabbaste stegringarna av livsmedelspriserna; det gäller t ex för Sverige, Norge, Finland och Schweiz. Och bland länderna med låg skyddsnivå har t ex Nya Zeeland, Australien, Irland, Storbritannien och USA också haft relativt låga realprisstegringar på livsmedel.

¹ Hansen O: Störrelsen på den landbrukspolitiska protektionisme i i-landene. Artikel i Lantbruksökonomisk Forum nr 1/1986

5 Livsmedelssituationen och livsmedelspriserna inom den europeiska gemenskapen (EG), Förenta Staterna och Norden

5.1 Den europeiska gemenskapen (EG)¹

Livsmedelsmarknaderna inom den europeiska gemenskapen (EG) uppvisar många likheter med vad som gäller i t ex de nordiska länderna och i USA. Nyckelord är t ex regleringar, överproduktion och koncentrationstendenser. I det följande beskrivs översiktligt några huvudtendenser i den europeiska livsmedelskedjan.

Råvaruproduktion

När det gäller produktionen av livsmedelsråvaror kännetecknas denna marknad av mer eller mindre permanenta överskott. Till stor del är dessa överskott följden av den förda jordbrukspolitiken, som — i likhet med övriga industriländer — har en starkt protektionistisk innebörd. Målen för jordbrukspolitiken inom EG kan sammanfattas i följande punkter:

- att eftersträva en ökad produktivitet,
- att tillförsäkra jordbruksbefolkningen en skälig levnadsstandard,
- att trygga försörjningen med livsmedelsråvaror,
- att tillförsäkra konsumenterna jordbruksprodukter till skäliga priser.

I kombination med en stagnerande efterfrågan på livsmedel har den förda jordbrukspolitiken fått till följd att självförsörjningsgraden för många livsmedelsråvaror är långt över 100 procent. För exempelvis smör beräknas produktionen under säsongen 1983/84 ha överstigit efterfrågan med cirka 50 procent. För socker var motsvarande överskott cirka 25 procent. Exemplet kan mångfaldigas. Sammantaget har utvecklingen fått till följd att EG-länderna — i likhet med t ex USA — fått avsätta en allt större del av sin produktion av livsmedelsråvaror på världsmarknaden. Därigenom har världsmarknaden också i allt större utsträckning blivit en "dumpingmarknad" med tidvis starkt varierande priser. Detta har i sin tur skärpt konkurrensen mellan de stora livsmedelsproducenterna i de industrialiserade länderna — framför allt USA, EG-länderna och Australien — vilka från tid till annan beskyllt varandra för att använda otillbörliga konkurrensmedel. Exempelvis beskrivs de handelspolitiska relationerna mellan USA och EG-länderna ofta i termer av "handelskrig", i synnerhet på livsmedelsområdet.

¹ Detta avsnitt baseras i huvudsak på EG-studien *Structural Change and Public Policy in the European Food Industry* (1985)

Den under de senaste åren starkt fluktuerande dollarkursen har ytterligare skärpt problemen för EG-staterna när det gäller att kunna exportera sin överskottsproduktion. Kostnaderna för lagring av livsmedelsöverskott är i dag ett mycket stort och mycket reellt problem för EG-länderna.

Konsumtionsmönstret

Den europeiska gemenskapen (EG) har i dag en befolkning om cirka 270 miljoner människor. Därigenom representerar den en befolkningsmässigt ungefär lika stor marknad som Förenta Staterna. Av olika skäl — såväl kulturella som demografiska — är den europeiska marknaden betydligt mer heterogen.

En betydelsefull trend inom EG är att befolkningstillväxtens ökningstakt har avstannat under senare år. Medan den totala befolkningstillväxten var 7,3 procent resp 8,3 procent under 1950- resp -60-talen, så ökade befolkningen under 1970-talet bara med cirka 4 procent. Under 1980-talet väntas siffran återigen mer än halveras, och uppgå till omkring 1,5 procent.

Bakom denna totalsiffra döljer sig emellertid stora skillnader mellan olika länder. Medan t ex Nederländerna och Irland fortfarande uppvisar stora nettoökningar av befolkningen, så har länder som Danmark och Västtyskland en negativ befolkningstillväxt. Tillgängliga prognoser pekar på att befolkningstillväxten kommer att minska ytterligare fram till sekelskiftet.

I likhet med vad som sker i övriga industriländer innebär utvecklingen inom EG att konsumtionen av livsmedel tenderar att minska vid stigande inkomster. Som tidigare framhållits gäller detta samband inte helt entydigt mellan länder, bl a beroende på olika definitioner av livsmedelsbegreppet, olika grad av subventioner etc. Men i stort sett gäller förhållandet att ju högre inkomstnivå ett land har, desto mindre andel av den disponibla inkomsten används till livsmedel. I tabell 5.1 anges hur stor andel av den privata konsumtionen som livsmedelsposten svarade för i EGs medlemsstater under perioden 1970—1980.

Tabell 5.1 Livsmedlens andel av hushållens utgifter inom EG-länderna (%)

	1970	1975	1980
Belgien	28,1	24,4	21,5
Danmark	29,9	26,8	25,1
Frankrike	27,1	24,2	21,4
Västtyskland	24,0	20,6	19,0
Grekland	41,7	40,6	40,8
Irland	45,0	45,6	43,1
Italien	38,2	35,0	30,8
Luxemburg	28,1	23,9	20,5
Nederländerna	28,3	24,1	19,6
Storbritannien	26,2	23,9	21,9

Källa: Eurostat

Som framgår av tabellen så har i stort sett alla EGs länder upplevt en kraftig minskning av livsmedelsandelen under 1970-talet. Två undantag är emellertid Grekland och Irland, där fortfarande en mycket stor del av hushållsin-

komsten används till livsmedel. Dessa två länder hör också till dem som har de lägsta genomsnittsinkomsterna inom EG.

Om således sambandet mellan nationalinkomst och andel livsmedelsutgifter i den privata konsumtionen är relativt starkt på nationell nivå, så pekar allt på att sambandet är ännu starkare inom ett och samma land.

En studie av förhållandena i Frankrike visar t ex att livsmedelskonsumtionens andel av den totala konsumtionen för olika inkomstgrupper varierade mellan 29,2 procent för den kvartil av befolkningen som hade de lägsta inkomsterna och 17,7 procent för hushållen i den översta inkomstkvartilen. Motsvarande bild torde gälla för andra industriländer.

Det nyss nämnda förhållandet har emellertid betydelse inte bara för livsmedelskonsumtionens långsiktiga andel av bruttonationalprodukten. Den senaste tioårsperioden har för EG-ländernas del kännetecknats av en trendmässigt stigande arbetslöshet, vilket i sin tur starkt har bidragit till ökade inkomstklyftor. Enligt den tidigare refererade studie som har utförts på uppdrag av EG-kommissionen innebär denna polarisering av köpkraften i sig en stagnerande livsmedelskonsumtion genom att köpkraften "förskjuts" från befolkningsgrupper med lägre köpkraft till grupper med högre inkomster. Tendensen pekar därför på en oförändrad eller mycket svagt ökande livsmedelskonsumtion inom EG-området fram till sekelskiftet.

Men även andra förändringar i samhället kan väntas påverka livsmedelskonsumtionen. Av stor betydelse är t ex de demografiska förändringarna. I likhet med vad som gäller i t ex Norden och i USA har utvecklingen inom EG under de senaste 10–20 åren inneburit en minskad genomsnittlig familjestorlek och ett ökat dubbelarbete.

Tabell 5.2 visar hur andelen förvärvsarbetande kvinnor har utvecklats i EG-länderna sedan slutet av 1960-talet:

Tabell 5.2 Andelen förvärvsarbetande kvinnor i EG-länderna 1968–83

	1968	1976	1983
Belgien	31,7	34,4	36,9
Danmark	35,2	41,8	45,2
Frankrike	34,8	37,4	41,9
Västtyskland	36,9	37,8	39,1
Grekland	—	—	34,1
Irland	26,6	28,4	31,1
Italien	27,2	28,7	34,1
Luxemburg	—	28,4	33,4
Nederländerna	—	26,9	33,8
Storbritannien	35,2	39,0	40,4

Källa: Euromonitor (1983)

Som framgår av tabellen har förvärvsfrekvensen hos kvinnor genomgående ökat med 5-10 procentenheter under perioden. Detta har i sin tur varit en viktig pådrivande faktor bakom den utveckling som har skett i andra led av livsmedelskedjan i form av t ex mer färdigberedd mat, livsmedel med förlängd hållbarhetstid, längre öppethållandetider i butikerna etc. Denna utveckling beskrivs närmare i de följande avsnitten.

De hittills redovisade tendenserna för utvecklingen av den privata kon-

sumtionen har varit relativt entydiga. Med stigande inkomster minskar andelen livsmedel i hushållens konsumtion. En tendens som är mindre självklar och något svårare att belägga är, att konsumenternas medvetenhet om faktorer såsom kvalitet, hygien och service tycks ha ökat under 1980-talet. Det finns således tecken som tyder på att det samband som tidigare ansågs vara ganska starkt mellan livsmedelspriser och livsmedelskonsumtion — ju lägre priser en livsmedelsbutik håller, desto större blir dess försäljning — håller på att lösas upp. Resultaten av en intervjuundersökning som årligen genomförs i Storbritannien styrker denna tes. Av de tillfrågade angav år 1980 55 procent av de tillfrågade att de valde livsmedelsbutik huvudsakligen på grund av dess prisnivå, medan 37 procent angav butikens servicenivå som huvudorsak. År 1985 var motsvarande siffror 35 resp 59 procent. Med andra ord får icke prismässiga aspekter — framför allt servicenivån — enligt denna studie allt större betydelse. Samma tendens bekräftas av andra studier, t ex i Västtyskland.

Livsmedelsindustrin

Livsmedelsindustrin inom den europeiska gemenskapen omfattar i dag cirka 12 000 företag. Självklart representerar dessa ett mycket brett spektrum med avseende på storlek, ägarförhållanden, teknologisk nivå etc. Avsikten med den följande framställningen är endast att ge en översiktlig bild av huvudtendenser.

Ett utmärkande drag för livsmedelsindustrin är den ökande ägarmässiga koncentrationen. Tabell 5.3 anger marknadsandelen för de åtta största företagen inom olika delbranscher av den europeiska livsmedelsindustrin under perioden 1976—1980.

Tabell 5.3 Koncentrationsförhållanden inom den europeiska livsmedelsindustrin 1976—80

	1976	1980
Mjölk och mejeriprodukter	17,72	23,28
Kött och köttvaror	11,42	12,29
Socker	58,73	59,00
Oljor och fetter	53,61	49,97
Pasta	34,56	39,32
Kvarnprodukter	25,31	27,25
Konditorivaror	31,57	31,11
Skorpor, kex, rån m m	39,02	42,19
Kaffe	67,78	75,30

Som framgår av tabellen ökade koncentrationsgraden i sju av de nio branscherna under den studerade perioden. På grund av olika grad av protektionism m m i de olika länderna, är för flera enskilda länder koncentrationsgraden betydligt högre än den angivna.

En annan tendens har varit en successiv ökning av antalet anställda per enhet, samtidigt som antalet tillverkande enheter har minskat kraftigt. Med andra ord har genomsnittsföretaget blivit större. I likhet med andra här

redovisade huvudtendenser finns det emellertid stora skillnader mellan enskilda länder. Medan koncentrationsprocessen i t ex Storbritannien har varit mycket snabb, så har i Västtyskland flera branschers utveckling gått åt motsatt håll. Inom exempelvis den västtyska slakteriindustrin ökade under perioden 1976—82 antalet arbetsställen från 55 till 101, samtidigt som medelantalet anställda per enhet minskade från 147 till 104¹. Noteras bör dock i detta sammanhang att graden av koncentration inom ett land sannolikt har mindre betydelse för konkurrenstrycket inom den europeiska gemenskapen — som representerar en stor marknad med små handelshinder — än i Sverige, som till stora delar är avskärmat från konkurrens från andra i-länder.

En annan aspekt på företagskoncentrationen innebär att det finns tendenser till en polarisering av företagsstorlekarna. Å ena sidan går utvecklingen mot stora generella företag med breda produktlinjer och stor sortimentsbredd. Å andra sidan har man kunnat se en tydlig tendens till framväxt av mindre, specialiserade enheter med egna profiler.

I likhet med t ex den nordiska livsmedelsindustrin är ett ytterligare kännetecken den ökade vertikala integrationen. Det blir således allt vanligare att t ex konsumentkooperationen köper upp eller införlivas i industriföretag, eller att producenterna engagerar sig i vidareförädling. Det finns flera skäl till detta, varav möjligheterna till kostnadsfördelar i fråga om produktion, distribution och marknadsföring samt produktutveckling torde höra till de viktigaste.

Den ökade integrationen har också fått till följd att gruppaktiviteter av olika slag — gemensamma kampanjer etc — har fått en allt större betydelse. Formerna och omfattningen varierar dock kraftigt mellan olika länder inom EG, och det är därför svårt att beskriva utvecklingstendenserna i mer precisa termer.

Lönsamheten inom den europeiska livsmedelsindustrin har under den senaste tioårsperioden i genomsnitt varit högre än för tillverkningsindustrin i sin helhet. Även här varierar förhållandena dock kraftigt mellan olika länder. En observation av visst intresse är, att lönsamheten inte genomgående är störst för de största företagen. Å andra sidan finns det exempel på att små företag i vissa länder — speciellt länderna kring Medelhavet — har betydande lönsamhetsproblem.

Politiska åtgärder som påverkar livsmedelsindustrin

EG kan knappast sägas bedriva någon politik som specifikt berör förhållandena inom livsmedelsindustrin. Detsamma gäller i stort sett för de enskilda länderna inom gemenskapen. Den politiska påverkan som har skett är således i första hand resultatet av politiska åtgärder med andra direkta mål än livsmedelsindustrin.

Inom två områden för gemenskapens politik — konkurrenspolitiken och industripolitiken — kan dock besluten inom EG ha en avsevärd betydelse för livsmedelsindustrin.

¹ A. E. Kostaropoulos: Concentration and Competitiveness in the Food Industry of the EEC (1983)

Konkurrenspolitiken baseras i huvudsak på artiklarna 85 och 86 i det s k Romfördraget. Artikel 85 innebär ett allmänt förbud mot åtgärder som syftar till att förhindra, försvåra eller störa den fria konkurrensen inom EG. Det finns dock ett stort antal undantag från denna generella regel. Artikel 86 har till syfte att förhindra monopol- eller oligopolmissbruk.

Båda artiklarna ger utrymme för vida tolkningar. När det konkret gäller förhållandena inom den europeiska livsmedelsindustrin har EGs åtgärder syftat till att förhindra uppkomsten av isolerade nationella marknader. Man har i detta syfte ställt upp regler om bl a parallellimport (vilket syftar till att förhindra marknadsuppdelningar mellan företag), bruttopriser samt exklusiva distributionsavtal.

Trots dessa och andra åtgärder med syfte att underlätta handeln mellan länderna kvarstår ett flertal hinder för den åsyftade fria handeln och konkurrensen. Bland sådana hinder kan nämnas

- skillnader i tullprocedurer,
- skillnader i samhällskrav i fråga om t ex hälsa, säkerhet, miljöegenskaper, produktspecifikationer etc,
- skillnader i indirekt beskattning,
- valutaregleringar m m som värderar livsmedelsråvaror m m på olika sätt,
- avsaknaden av ett gemensamt system för transportreglering,
- kvantitativa handelshinder inom EG.

Inom vissa av dessa områden har framsteg nåtts — t ex när det gäller vissa hälso- och hygienkrav i fråga om produkter från livsmedelsindustrin — men fortfarande kvarstår betydande skillnader.

När det gäller *industripolitiken* finns det stora skillnader mellan EGs medlemsländer. Exempelvis tillämpar de flesta länder någon form av nyetableringsstöd och/eller lokaliseringsstöd. Inom ramen för EGs verksamhet finns det möjlighet att få sådant stöd, speciellt till regioner med hög arbetslöshet och låg ekonomisk standard. Inom samma ram ges också vissa möjligheter till stöd för att främja ett effektivare jordbruk.

Allmänt sett är både de institutionella förutsättningarna och effekterna av industripolitiken inom EG-länderna svåröverskådliga, och såvitt bekant har ingen systematisk studie gjorts för att analysera effekterna på livsmedelsindustrin.

Distribution

De förändringar i samhällsutvecklingen och konsumtionsmönstret som har beskrivits i det föregående har också fått djupgående strukturella effekter på distributionen av livsmedel.

Som tidigare har nämnts kännetecknas livsmedel av låg inkomst-elasticitet; konsumtionen av livsmedel ökar inte i takt med att inkomsterna ökar, åtminstone inte i de industrialiserade länderna. Sedan 1970-talets mitt har detaljhandelns omsättning utvecklats svagt i så gott som alla EGs medlemsländer. Speciellt under 1980-talets början har — sannolikt beroende på den svaga ekonomiska utvecklingen — ökningstalen varit mycket låga, och i flera fall negativa (uttryckt i reala termer).

Ett av de mest utmärkande dragen för livsmedelsdistributionen har varit den ägarmässiga koncentration som har ägt rum sedan början av 1970-talet. Allt färre ägare och ägargrupper kontrollerar således en allt större del av den försålda volymen livsmedel.

En annan tydlig tendens är att antalet försäljningsställen, såväl i parti- som i detaljistledet har minskat kraftigt sedan 1970-talets början. I exempelvis Storbritannien och Västtyskland har antalet matvaruaffärer ("general food stores") nära nog halverats sedan mitten av 1970-talet. För andra länder har minskningarna varit mindre dramatiska — i Frankrike minskade t ex antalet livsmedelsbutiker endast med cirka 10 procent mellan 1974 och 1984 — men ett genomgående drag är likväl ett minskat antal butiker. Samtidigt har den genomsnittliga försäljningsytan blivit allt större. En påfallande tendens sedan mitten av 1970-talet har varit ökningen av antalet "supermarkets" (med en säljyta över 400 kvadratmeter) och "hypermarkets" (över 2500 kvadratmeter). Tabell 5.4 visar utvecklingen av antalet super- och hypermarkets i ett antal av EGs medlemsländer under perioden 1974-84.

Tabell 5.4 Antalet super- och hypermarkets i vissa EG-länder 1974-84

	1974	1978	1982	1984
Supermarkets				
Belgien	709	848	997	1 100
Danmark	511	757	—	744
Frankrike	2 719	3 584	4 665	5 641
Västtyskland	4 245	4 987	6 275	6 845
Italien	862	1 223	1 598	1 950
Luxemburg	22	27	39	43
	1974	1978	1982	1984
"Hypermarkets"				
Belgien	70	77	81	86
Danmark	5	8	—	13
Frankrike	291	392	492	550
Västtyskland	627	789	874	930
Italien	3	10	17	20
Luxemburg	3	3	4	4

Källa: ISSO/IADS/Euromonitor

Den snabba utvecklingen av stormarknader har också fått till följd att en allt större del av omsättningen har koncentrerats till ett fåtal enheter. I Frankrike, Belgien och Storbritannien svarade år 1984 två procent av butikerna således för mer än halva omsättningen i detaljhandeln. Men skillnaderna mellan olika länder är stora; i t ex Sverige, Norge och Nederländerna svarade de två procent största butikerna för mindre än en femtedel av omsättningen i detaljistledet.

5.2 Livsmedelssituationen i Förenta Staterna

Inledning

I likhet med andra industriländer var USA länge ett jordbruksland. USA har också goda naturliga förutsättningar för jordbruket, bl a genom en stor andel odlingsbar areal (drygt 20 procent av den totala landytan beräknas kunna odlas) och ett gynnsamt klimat. De goda utsikterna till jordbruksproduktion var i själva verket den sannolikt viktigaste drivkraften bakom den snabba immigrationen under speciellt 1800-talet.

Men i likhet med utvecklingen i andra delar av industrivärlden har jordbrukets roll successivt minskat. I dag svarar jordbruket för mindre än 2,5 procent av det samlade förädlingsvärdet, och jordbrukarnas andel av sysselsättningen är bara ca 1,8 procent.

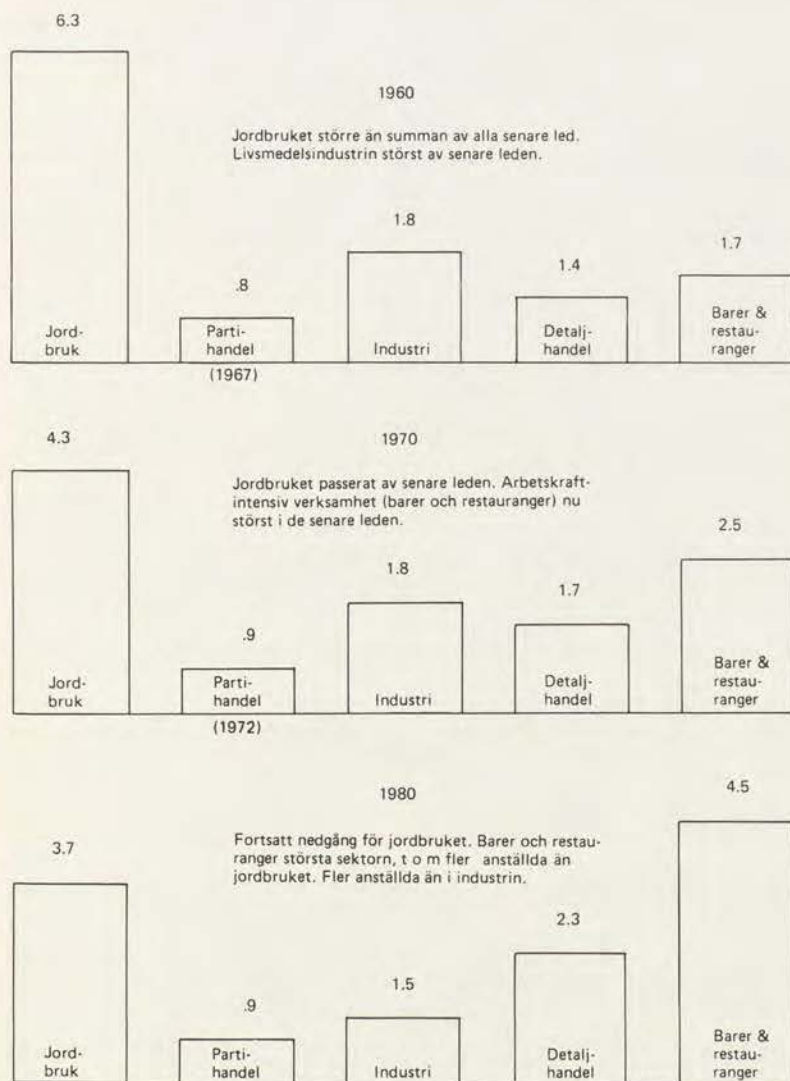
Detta betyder emellertid inte att livsmedelssektorn spelar en underordnad roll i den amerikanska ekonomin. Om hela livsmedelskedjan inkluderas (råvaruproduktion, förädling samt distribution och handel) så beräknas livsmedelssektorn svara för cirka en femtedel av det totala förädlingsvärdet. Figur 5.1 visar de strukturella förändringar av sysselsättningen som har ägt rum inom livsmedelskedjan.

Konsumtionsmönstret

En genomgående trend i alla ekonomiskt utvecklade länder är att livsmedel svarar för en allt mindre del av hushållens samlade utgifter. Det amerikanska genomsnittshushållet spenderar i dag cirka en sjundedel (15 procent) av sina utgifter på livsmedel, jämfört med 18 procent år 1966.

Precis som i andra länder finns det dock stora skillnader i livsmedelsandelen mellan olika inkomstgrupper. Enligt en undersökning av USAs arbetsmarknadsdepartement (Department of Labor) avseende år 1984 spenderade hushåll med en bruttoinkomst mellan 5 000 och 10 000 dollar per år över en fjärdedel av sin disponibla inkomst på livsmedel. Motsvarande andel för hushåll med en årlig bruttoinkomst mellan 30 000 och 40 000 dollar var bara 11,6 procent.

En stark trend i det amerikanska samhället är att en allt större del av livsmedelskonsumtionen sker utanför hemmets väggar. Det rör sig om storkonsumtion av olika slag (sjukhus, ålderdomshem, matsalar i skolor och universitet), restauranger, snackbarer etc. I början av 1960-talet beräknas cirka en fjärdedel av livsmedelsutgifterna ha avsett konsumtion utanför hemmet. I dag är siffran omkring 40 procent, och enligt vissa bedömningar kommer den att nå över 50 procent i början av 1990-talet. Sedan mitten av 1960-talet har också vissa förskjutningar skett när det gäller sammansättningen hos det som genomsnittsamrikannen konsumerar. Mellan 1967 och 1985 ökade per capita-konsumtionen av livsmedel i USA med drygt 9 procent. Men bakom denna utveckling ligger både ökningar och minskningar av enskilda varugrupper. Exempelvis ökade konsumtionen av vegetabilier betydligt snabbare än animaliekonsumtionen. Medan den förra ökade med över 14 procent, var den totala ökningen för animalierna endast drygt 5 procent. Speciellt

Källa: Public Policy Forecasting, Inc., October 1982

Figur 5.1 Sysselsättningens utveckling och fördelning i livsmedelskedjan i USA 1960–80 (miljoner anställda).

snabba ökningar noterades för fruktjuice (70 procent) och färska grönsaker (30 procent). Minskade gjorde däremot konsumtionen av konserverad och annan beredd frukt, liksom av icke beredd potatis, i storleksordningen 15 procent. Däremot ökade konsumtionen av beredd potatis med hela 46 procent, vilket innebar en total ökning av potatiskonsumtionen med nära 19 procent under hela perioden.

Utvecklingen i fråga om animalier har varit betydligt långsammare. Konsumtionen av ägg har minskat med över 20 procent, sett över hela perioden.

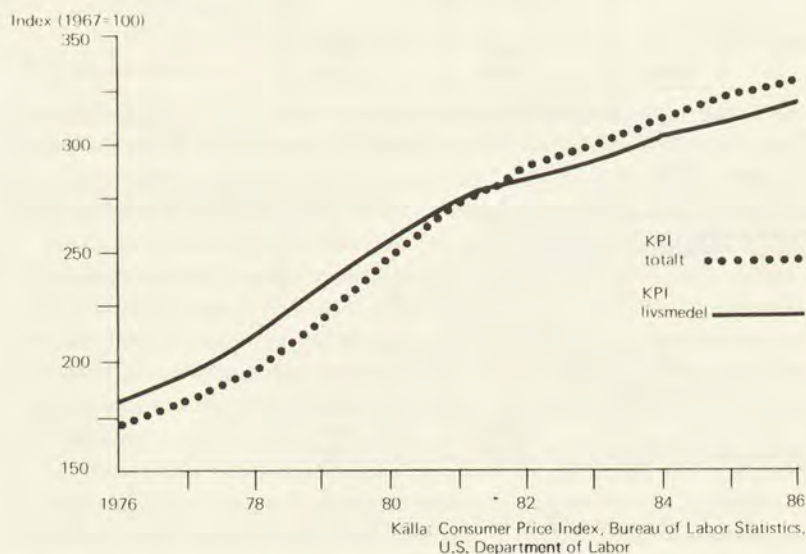
Köttkonsumtionen har däremot ökat, men inte i takt med den totala livsmedelskonsumtionen.

Det finns också stora skillnader i konsumtionsmönstret mellan USA och Västeuropa. Det tydligaste exemplet gäller konsumtionen av kött. Medan t ex genomsnittssvensken äter cirka 35 pounds (18 kg) nötkött per år, så är motsvarande siffra för genomsnittssamerikanen ungefär det tredubbla (110 pounds = 55 kg).

Prisutvecklingen på livsmedel

Under 1980-talet har priserna på livsmedel stigit långsammare än den genomsnittliga prisnivån. Medan den allmänna prisnivån ökade med drygt 50 procent mellan 1980 och 1986, så var motsvarande siffra för livsmedel endast cirka 36 procent. Då inkluderas även restaurangmåltider i livsmedelsposten. För köpta livsmedel var prisutvecklingen ännu långsammare, eller drygt 30 procent under perioden.

Men denna tendens är endast giltig för 1980-talet. Figur 5.2 visar utvecklingen av priserna på livsmedel resp den allmänna prisnivån (KPI) under perioden 1976–1986:

Figur 5.2. Utvecklingen av livsmedelspriser och konsumentpriser i USA 1976–86.

Som synes var tendensen under senare delen av 1970-talet den omvända: då ökade livsmedelspriserna snabbare än den allmänna prisnivån. Först i början av 1980-talet bröts denna utveckling.

Vilka orsaker finns det då till den observerade prisutvecklingen? Det finns flera sätt att beskriva det på. Tabell 5.5 visar prisutvecklingen för några huvudkategorier av livsmedel under perioden 1965–1985.

Tabell 5.5 Konsumentprisindex för livsmedel i USA 1965—1985 för olika varugrupper (1967 = 100)

	1965	1970	1975	1980	1985
Konsumtion i hemmet					
a) Kött, fjäderfä och fisk:					
1) kött*	93,9	117,6	177,9	248,8	265,6
2) fjäderfä	101,2	108,4	162,4	190,8	216,4
3) fisk	90,8	118,0	203,3	330,2	405,9
4) totalt	94,5	116,5	178,0	248,2	270,6
b) Ägg	105,0	125,6	157,8	169,7	174,3
c) Mejeriprodukter**	90,0	111,8	156,6	227,4	258,0
d) Oljor och fetter***	- -	105,8	198,6	241,2	294,4
e) Fukt och köksväxter:					
1) färska	97,9	116,3	166,1	252,6	338,9
2) förädlade	98,3	109,2	178,3	242,5	314,1
3) totalt	98,0	113,4	171,0	246,7	325,7
f) Spannmål och varor därav	93,8	108,9	184,8	246,4	317,0
g) socker och -varor	99,0	115,1	246,2	341,3	398,8
h) Alkoholfria drycker	101,5	117,4	178,9	395,8	451,7
TOTALT (i hemmet)	95,5	113,7	175,8	251,5	296,8
Konsumtion utom hemmet	90,9	119,9	174,3	267,0	346,6
LIVSMEDEL TOTALT	94,4	114,9	175,4	254,6	309,8

Källa: Graham T.T. Monitor

* Nöt-, kalv-, lamm-, får- och fläskkött samt köttvaror.

** inkl smör

*** exkl smör

Bakom de skilda utvecklingstakterna för priserna på olika typer av livsmedel kan det naturligtvis finnas en mängd förklaringar. Avsikten här är inte att göra en mer noggrann analys av prisutvecklingen för olika typer av livsmedel. Däremot kan det ha sitt intresse att beskriva några huvudtendenser i den amerikanska livsmedelskedjan.

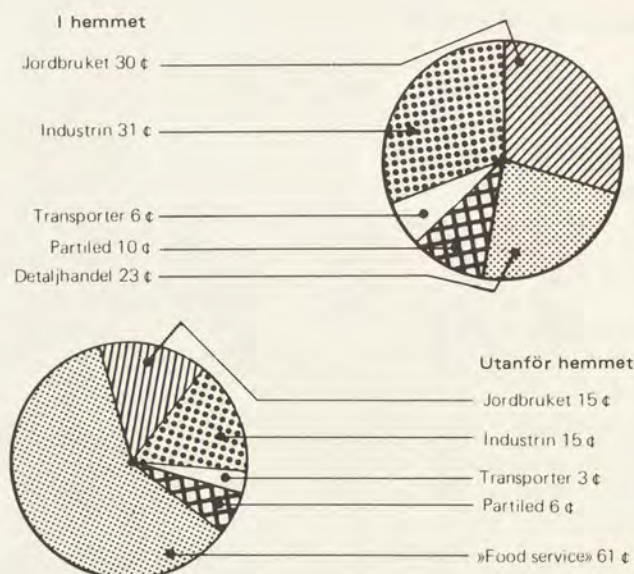
Figur 5.3 — hämtad ur en studie av det amerikanska jordbruksdepartementet — visar hur kostnaderna för en dollar som spenderas på livsmedel fördelar sig på olika kostnadsslag.

Som framgår av figuren svarar ersättningen till jordbruket för cirka 30 procent av "matdollarn". Förädlingsleden står för ungefär samma andel, medan transporter samt parti- och detaljdistribution svarar för resterande knappt 40 procent. Denna slutsats avser bara livsmedel som konsumeras i hemmet. Om även uteätande inkluderas sjunker jordbrukets andel till ungefär en fjärdedel, samtidigt som "Food service" kommer att svara för nära 40 procent av de totala kostnaderna.

Utvecklingen i livsmedelskedjans olika led

Jordbruket

I likhet med de flesta andra industrialiserade länder är huvudproblemet för det amerikanska jordbruket att man har svårt att finna avsättning för hela jordbruksproduktionen. USA har länge varit en av världens största nettoex-

Figur 5.3. "Matdollars" fördelning på olika led vid konsumtion i respektive utanför hemmet (1985).

portörer av livsmedelsråvaror — framför allt spannmål — men på grund av en vikande internationell efterfrågan sedan 1970-talets mitt har överskottsproblemen förvärrats.

Det amerikanska jordbruket har varit föremål för en snabb strukturrationalisering. För att minska överskottsproblemen försöker myndigheterna på olika sätt förmå jordbrukarna att minska den odlade arealen. Arealreduceringsprogrammet innebär att de lantbrukare som deltar i programmet kan få visst ekonomiskt stöd för att lägga ner åkermark.

För att skydda det inhemska jordbruket från låga världsmarknadspriser tillämpas såväl gränsskydd som ekonomiskt stöd till de inhemska jordbrukarna. Exempelvis stöds mjölkproduktionen genom att staten köper upp överskotten av mjölk till bestämda priser. Kostnaderna för stödköpen har ökat kraftigt under senare år, och staten försöker därför på olika sätt begränsa stödet. Vegetabilieproduktionen stöds genom olika typer av lån, bidrag och räntestöd.

Livsmedelsindustrin

Utvecklingen inom den amerikanska livsmedelsindustrin har många likheter med den i föregående avsnitt beskrivna utvecklingen i Europa. Allmänt sett har efterfrågan på livsmedel varit relativt stabil; å ena sidan har dess ökningstakt varit lägre än för efterfrågan i sin helhet, men å andra sidan har livsmedelsindustrin drabbats mindre av konjunktursvängningar än andra sektorer.

Ett utmärkande drag för livsmedelsindustrin — liksom för andra delar av livsmedelskedjan — är den ökade koncentrationen. Mellan 1967 och 1982 minskade således antalet företag inom livsmedelsindustrin från cirka 26 500

till cirka 16 600, en minskning med cirka 40 procent. Samtidigt har marknadsandelarna för de största företagen ökat. År 1967 svarade de 50 största företagen för 35 procent av det samlade förädlingsvärdet. 15 år senare var motsvarande andel 43 procent. Under dessa breda utvecklingstrender finns mer branschspecifika tendenser. En viss förskjutning har således skett av förädlingsvärdets andel till förmån för reklam- och konsumentinriktade branscher ("Advertising-intensive consumer products").

En annan påtaglig trend är, att de större företagen diversifierar och engagerar sig i allt fler produkter. Men samtidigt sker inom ramen för denna diversifiering en specialisering. Det är t ex vanligt att ett företag inriktar sig på konsumentvaror där innovationer och aktiv marknadsföring är viktig, medan andra breddar sin produktion från färdig mat till att inkludera också utrustning och produkter som hör samman med uteätande. Strukturomvandlingen inom den amerikanska livsmedelsindustrin kan således sägas gå mot ett mindre antal mycket stora och relativt specialiserade företag.

En ytterligare utvecklingstendens gäller förekomsten av utländska företag. Mellan åren 1976 och 1982 skedde en snabb ökning av de utländska investeringarna inom den amerikanska livsmedelsindustrin. Under denna relativt korta period ökade de utländska företagens sysselsättning från 3 procent till 4,2 procent av den totala sysselsättningen inom livsmedelsindustrin. I första hand är det brittiska företag som har begett sig in på den amerikanska marknaden, men också t ex japanska och franska företag är aktiva på vissa marknader. En allmän observation är dock att de utländska företagen hittills har hållit en relativt låg profil. Det är därför osäkert vilket inflytande de kommer att ha på livsmedelsindustrins framtida utveckling.

Produktiviteten inom livsmedelsindustrin har historiskt sett varit relativt hög. Medan den totala produktivetsökningen för tillverkningsindustrin under perioden 1979-84 uppgick till 2,2 procent per år, så var motsvarande siffra för livsmedelsindustrin 2,7 procent. Under slutet av 1960-talet och första halvan av 1970-talet var produktivetsökningen mycket hög — över 4 procent per år, vilket var nästan dubbelt så mycket som genomsnittet för tillverkningsindustrin. Under senare delen av 1970-talet har emellertid trenden brutits, och livsmedelsindustrin har under denna period uppvisat praktiskt taget ingen produktivetsökning. 1980-talets första år har återigen inneburit en viss ljusning, men det är ännu för tidigt att säga om detta innebär ett nytt trendbrott.

Det är intressant att notera att den jämförelsevis snabba produktivetsökningen har ägt rum utan att egentligen vara följden av några banbrytande tekniska landvinningar. Den ökade effektiviteten tycks i stället vara produkten av en måttlig ökning av kapitalinsatsen per anställd, i kombination med bl a ökad utbildning. Samtidigt har inte livsmedelsindustrin drabbats av 1970-talets oljechocker i samma utsträckning som övrig tillverkningsindustri, genom att energikostnaderna är förhållandevis låga.

Partihandel

Stora förändringar har ägt rum inom den amerikanska partihandeln under senare år. Det mest utmärkande draget är att en ökad integration har skett

mellan partihandel och detaljhandel; i många fall kan gränserna mellan dessa två led sägas ha suddats ut. Traditionella livsmedelsgrossister har dessutom breddat sin verksamhet under senare år till att inkludera även andra typer av produkter.

Men partihandeln har också engagerat sig i integration bakåt i livsmedelskedjan, bl a genom att ta över eller köpa andelar i livsmedelsindustrin, transportföretag etc.

Antalet partihallar har varit relativt konstant under en lång följd av år. Däremot har stora förändringar skett i storleksstrukturen. Ett mindre antal mycket stora partihandelsföretag svarar således för en allt större del av partihandeln. Samtidigt har emellertid antalet små och medelstora partihallar ökat, för att möta en allt mera lokalt segmenterad marknadsstruktur.

En viktig skillnad jämfört med t ex utvecklingen i den svenska partihandeln är att mer specialiserade partihandelsföretag har ökat sin andel på marknaden, medan fullsortimentsgrossister ("General line merchants") har haft en tämligen konstant andel av den totala partiförsäljningen.

En likhet med situationen i Sverige är den aktiva roll som partihandeln spelar när det gäller att tillhandahålla olika typer av tjänster ("store layout", försäljningsrapporter, hyllmärkning, hjälp att välja butikslägen, annonsering, försäkringsverksamhet, finansiering och leasing, marknadsundersökningar, kvalitetstestning etc). Som nämndes ovan innebär utvecklingen för närvarande en integration framåt från grossistledet. Allt fler grossistföretag tar således över eller öppnar egna varuhus eller andra former av detaljhandel.

Partihandeln är arbetskraftintensiv, vilket medför att de årliga produktivitetssökningarna är relativt små. Med hjälp av datateknik, ökad mekanisering etc har dock produktivitetssökningen kunnat hållas uppe på en nivå kring 1 procent årligen under perioden 1967-82. Avkastningen har också varit relativt god sedan mitten av 1960-talet, vilket är en förklaring till att antalet företag har varit relativt stabilt under perioden.

Detaljhandeln

Sedan början av 1970-talet har försäljningsvolymen inom livsmedelsdetaljhandeln ökat relativt svagt. Medan den årliga reala tillväxten under perioden 1963-72 uppgick till över tre procent, så var motsvarande tal för perioden 1977-82 endast cirka en procent. Utvecklingen har flera förklaringsfaktorer. Utöver en minskad befolkningstillväxt har även ett ökat dubbelarbete, en större hushållsplittring och förändringar i livsstilen bidragit till en stagnerande försäljningsutveckling i detaljhandeln.

De förändringar i livsstilen som har skett under senare år, med t ex en större andel uteätande, har också medfört att detaljhandelns andel av "livsmedelsdollar" successivt har minskat, i takt med att efterfrågan på färdig mat och andra förädlade livsmedel har ökat.

För att möta den hårdnande konkurrensen har detaljhandeln framför allt utvecklat nya butikstyper. Viktigast är — åtminstone volymmässigt — de allt större "supermarkets" och "hypermarkets" som efter hand har sett dagens ljus. Huvudargumenten för dessa typer av försäljningsställen är två. Dels

medför stordriften kostnadsfördelar, eftersom de fasta kostnaderna slås ut på fler försålda enheter. Dels vinner konsumenten tid, genom att allt finns samlat under ett tak.

Utvecklingen mot större butiker gick relativt snabbt i Förenta Staterna fram till slutet av 1970-talet. Medan antalet traditionella livsmedelsbutiker minskade med över 40 procent under perioden 1954—1977, så tredubblades antalet "supermarkets" under samma period. Deras andel av den totala försäljningen uppgick år 1977 till cirka 75 procent. Sedan slutet av 1970-talet har dock antalet supermarkets återigen minskat något. Till viss del är detta sannolikt följderna av överetablering, men också en ökning av andra butiksförmer har bidragit till utvecklingen. S k convenience stores ("närbutiker") med ett begränsat sortiment och i allmänhet längre öppethållande har under början av 1980-talet expanderat snabbt. Antalet sådana butiker fördubblades under perioden 1974—84. Den största ökningen skedde i fråga om butiker i anslutning till bensinförsäljning. Dessa svarade år 1984 för nära hälften av den totala försäljningen i "convenience stores".

Butikskedjor

En stark utvecklingstendens inom livsmedelsdetaljhandeln har varit en ökning av den försäljning som sker inom kedjor. Denna andel ökade från 34 procent år 1948 till cirka 60 procent år 1982. Sedan 1982 har utvecklingen emellertid gått långsammare. Till stor del torde detta vara en följd av den vikande totalmarknaden, i kombination med en hårdnande konkurrens mellan olika butikskedjor.

Produktivitet och teknisk utveckling

Produktivitetsutvecklingen inom detaljhandeln i USA har varit långsam sedan början av 1970-talet, och under många år negativ. Omsättningen per arbetstimme beräknas således totalt ha minskat med mer än tio procent under perioden 1970—83. Till största delen är denna utveckling följderna av det faktum att detaljhandeln är mycket personalintensiv och att det finns små möjligheter att göra rationaliseringar. Likväl försöker man naturligtvis öka effektiviteten inom detaljhandeln. En metod är att utnyttja nya typer av butiker, som ger stordriftsfördelar. (I samma riktning verkar för nedläggning av mindre butiker till förmån för större). Mekaniska hjälpmedel av olika slag kan bidra till en ökad produktivitet. Ett viktigt exempel på det är t ex ett starkt ökat inslag av streckkodsmärkning och läsning (price scanning). Denna teknik introducerades i USA år 1977 och fick ett snabbt genomslag. År 1980 svarade streckkodsmärkta livsmedel för cirka 15 procent av den totala detaljhandelsomsättningen. År 1985 hade siffran ökat till nästan 50 procent.

5.3 Prisutvecklingen i de nordiska länderna

Som framgått av tidigare avsnitt är det av många skäl svårt att jämföra livsmedelspriserna i olika länder. Bland annat finns det betydande skillnader i konsumtionsmönster och "livsstil" mellan t ex de sydeuropeiska län-

derna och länderna i Norden. Livsmedelssystemet och prisbildningens struktur och funktion skiljer sig i många fall avsevärt.

Länderna i Norden liknar emellertid varandra i många avseenden. Det finns många skäl till detta — geografiska såväl som historiska och kulturella. Därför är möjligheterna också bättre att göra prisjämförelser mellan de nordiska länderna. Ett försök till sådana jämförelser gjordes av SPK och dess nordiska systemmyndigheter i ett gemensamt projekt under 1986. Projektsresultaten har publicerats i rapporten "Prisbildningen på livsmedel i Norden" (SPKs PM-serie 1986:22).

Utvecklingen på livsmedelsområdet i de nordiska länderna har uppvisat betydande likheter under senare år. Bland annat gäller det i fråga om prisutvecklingen. Som framgår av tabell 5.6 har, för samtliga nordiska länder, priset på livsmedel utvecklats i snabbare takt än den allmänna prisnivån. Med andra ord har en realprisstegring ägt rum för livsmedel. Denna trend har gällt ända sedan början av 1960-talet men har accentuerats under 1980-talet. (Ett undantag från trenden under senare år utgörs dock av Island.)

Tabell 5.6 Utvecklingen av livsmedelspriser och konsumentprisindex i Norden 1960–85

	1985 (1960 = 100 %)			1985 (1980 = 100 %)		
	Konsument- prisindex för livs- medel	Konsument- prisindex	(1)/(2)	Konsument- prisindex för livs- medel	Konsument- prisindex	(4)/(5)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Danmark	703	660	107	148	146	101
Finland	789	709	111	155	150	104
Island	58 892	35 169	167	747	781	95
Norge	584	534	110	167	154	109
Sverige	645	552	117	173	154	112

Livsmedelskonsumtionen i de nordiska länderna har alltså flera gemensamma drag. Således är dess sammansättning likartad i samtliga länder. Dess andel av den samlade privata konsumtionen har också minskat markant — från 30–40 procent i början av 1960-talet till omkring 20 procent år 1985.

Även livsmedelspolitiken i de nordiska länderna har en gemensam nämnare — ett fåtal klart definierade mål, med starkt protektionistisk innebörd. De överordnade målen för jordbruks- och livsmedelspolitiken åsyftar således i samtliga länder antingen att garantera de arbetande i jordbruket en skälig levnadsnivå och/eller att upprätthålla en hög inhemsk självförsörjningsgrad (produktionsmålet). Inriktningen på en hög självförsörjningsgrad innebär regelmässigt att det uppstår överskott av olika livsmedelsråvaror i samtliga nordiska länder.

De medel som används för att uppnå målen är likartade. I huvudsak gäller en s k högprislinje inom hela Norden; de inhemska livsmedelspriserna upprätthålls på en nivå som skall trygga den ekonomiska standarden för dem som är sysselsatta med produktion och förädling av livsmedelsråvaror. Samtidigt tillämpas ett gränsskydd som innebär att man med hjälp av tullar och införselavgifter anpassar importvarornas pris till den inhemska prisnivån.

Det innebär att man medvetet har valt en i jämförelse med omvärlden högre prisnivå på livsmedel. Huvudregeln för gränsskyddet innebär att livsmedel som kan framställas inom landet är föremål för gränsskydd.

Vid sidan av de ökande realpriserna på livsmedel har en annan genomgående utvecklingstrend varit att livsmedelsimportens andel av den samlade importen trendmässigt har minskat (eller åtminstone inte ökat) i samtliga nordiska länder. I tabell 5.7 anges livsmedelsimportens andel av den samlade varuimporten för åren 1970, 1982 och 1985.

Tabell 5.7 Livsmedelsimportens andel av den samlade varuimporten i Norden 1970, 1982 och 1985

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
1970	5,2	10,7	8,0	10,0
1982	5,1	6,6	5,2	7,0
1985	5,7	5,5	5,0	5,0

Som framgår av tabellen har livsmedlens andel av totalimporten minskat kraftigt i både Norge och Sverige under perioden. De jordbruksprisreglerade livsmedlens andel av den samlade livsmedelsimporten har minskat i Sverige, från 31 procent år 1970 till 23 procent år 1985. Däremot har andelen jordbruksprisreglerade livsmedel av den totala livsmedelskonsumtionen varit relativt konstant sedan 1970-talets början, och uppgår till ca 50 procent.

I Norge svarade jordbruksprisreglerade livsmedel¹ för cirka en fjärdedel av den totala importen av livsmedel år 1970. År 1985 hade andelen minskat till hälften, eller ungefär 13 procent. Den norska livsmedelskonsumtionen består till ungefär 60 procent av reglerade livsmedel.

I Finland har utvecklingen varit den motsatta; där ökade andelen jordbruksprisreglerade livsmedel sin andel av importen från 32 procent år 1970 till 33 procent år 1984.² Livsmedelskonsumtionen i Finland består till cirka två tredjedelar av jordbruksprisreglerade livsmedel.

Frågan om vilken grad av protektionism olika länder tillämpar har varit föremål för livliga diskussioner i olika internationella fora. Ett antal försök har också gjorts att kvantifiera protektionismens storlek i olika länder och regioner. Enligt studier som har redovisats i kapitel 4 hör de nordiska länderna till den grupp där protektionismen är störst (i denna grupp ingår även t ex Japan och Schweiz).

En ytterligare tendens, som är tydlig i samtliga nordiska länder, är den kraftiga strukturuomvandling som under de senaste 20 åren har skett i livsmedelskedjans samtliga led — råvaruproduktion, förädling och distribution. Ett gemensamt drag i utvecklingen är således att antalet enheter har blivit färre och större och att ägarna har blivit färre. Exempelvis har antalet brukningsenheter inom jordbruket minskat kraftigt. Sedan år 1969 har antalet minskat med 67 procent i Danmark, 72 procent i Finland, 76 procent i Norge och 67 procent i Sverige.

¹ Exklusive fisk samt frukt och köksväxter, vilka är helt eller delvis undantagna från regleringen

² Exklusive frukt

Utvecklingen inom livsmedelsindustrin har varit likartad i de nordiska länderna; inom praktiskt taget alla delbranscher har företagen blivit färre och större.

I Danmark har t ex antalet mejerier minskat från 524 till 86 under perioden 1970-85, medan den totala mejeriproduktionen har ökat ca två och en halv gånger. Inom de flesta delbranscher i den danska livsmedelsindustrin svarar mellan ett och fyra företag för en marknadsandel på mellan 50 och 100 procent.

Strukturomvandlingen i den finländska livsmedelsindustrin uppvisar motsvarande tendens. En skillnad är dock att en relativt större andel mindre företag framgångsrikt har lyckats samexistera med ett fåtal stora företag. Därvidlag liknar utvecklingen den ovan beskrivna situationen i Förenta Staterna. Främst inom de jordbruksprisreglerade områdena råder i flera fall monopolliknande förhållanden.

När det gäller ägarstrukturen inom livsmedelsindustrin är lantbrukskooperationen den största ägaren i Sverige, Norge och Finland. I Sverige svarade t ex år 1980 lantbrukskooperationen för ca 45 procent av livsmedelsindustrins förädlingsvärde.

I Norge har lantbrukskooperationen i hög grad integrerat både produktion och distribution av vissa varor fram till detaljhandel. Det råder hundra procentigt monopol när det gäller partihandel med mjölk och smör och näst intill monopol när det gäller partihandel med ost.

Handelsledet i Norden har också genomgått en kraftig strukturomvandling. Under tidsperioden 1970—1985 har antalet detaljhandelsenheter i Finland och Danmark halverats och minskat 2,7 gånger i Sverige.

Till skillnad mot andra nordiska länder har integrationsprocessen mellan handelsleden i Norge varit ganska obetydlig — endast 1/4 av detaljhandeln är ekonomiskt integrerad med grossistledet. När det gäller Sverige och Finland har det snarare blivit så, att genom bl a omfattande blockbildning gränslinjen mellan parti- och detaljhandeln har blivit allt mer flytande. Tre block i Sverige — ICA, KF och Carnegie-gruppen — svarar för ca 85 procent av dagligvaruförsäljningen. Fyra block står för drygt 90 procent av dagligvaruförsäljningen i Finland.

Ett annat gemensamt drag i de nordiska ländernas livsmedelspolitik är att skatter och subventioner har stor betydelse. När det gäller skatter utnyttjas både indirekta skatter (t ex mervärde- eller omsättningsskatt) och punktskatter (t ex dryckesskatt). När det gäller livsmedelssubventioner existerar sådana i större eller mindre grad i samtliga nordiska länder.

Mejerivaror och köttprodukter har traditionellt varit föremål för subventionering av olika slag. I kapitel 4.1 redovisades de senaste OECD-studierna som gäller jämförelsen av stödnivå i olika länder och ländergrupper. Norden hör enligt studierna till den grupp av länder vars stödnivå för livsmedel genom subventioner av olika slag är högst (i gruppen ingår Japan, Norden och Schweiz). Subventionerna i Finland kan grovt delas in i två typer: stödet till lantbruket för produktion av råvaror till livsmedel och subventioner till industrin för förädling av livsmedel. Den totala effekten på konsumentpriset är svår att kvantifiera, därför att det finns en rad olika prispolitiska stödfor-

mer som påverkar priset indirekt. Tabell 5.8 visar den direkta effekten av primärproduktsavdraget, den viktigaste stödformen i Finland, på vissa varors konsumentpriser:

Tabell 5.8 Primärproduktavdragets effekt på detaljhandelspriserna i Finland, %

Nötkött	15,4
Konsumtionsmjölk	19,1
Ost	15,6
Smör	22

Subventioneringen av livsmedel i Norge innebär såväl ett direkt stöd av konsumentpriser som en rad olika prisstöd till producenter. Av hela budgeten för 1986 års jordbruksavtal gick ungefär 21 procent enbart för subventionering av konsumentpriser. Stödnivån för vissa varor illustreras i tabell 5.9.

Tabell 5.9 Konsumentsubventioner i Norge i maj 1986

		Öre
Helmjölk (3,8 %)	lit	174
Ost	kg	635
Kött av nöt, kalv, ren	kg	123
Kött av får, lamm, killing, get	kg	337

En genomgående tendens har emellertid varit att subventionerna minskar i omfattning. Exempelvis har alla subventioner avskaffats i Danmark fr o m januari 1985. I Sverige subventioneras numera endast vissa mjölkprodukter.

The first section of the report is devoted to a general description of the project and its objectives. It also includes a brief history of the project and a statement of the author's responsibilities.

The second section of the report is devoted to a description of the methodology used in the study. It includes a discussion of the data sources, the data collection methods, and the data analysis methods.

The third section of the report is devoted to a description of the results of the study. It includes a discussion of the findings of the study and a comparison of the findings with the results of previous studies.

The fourth section of the report is devoted to a discussion of the conclusions of the study. It includes a discussion of the implications of the findings and a statement of the author's recommendations.

The fifth section of the report is devoted to a discussion of the limitations of the study. It includes a discussion of the strengths and weaknesses of the study and a statement of the author's conclusions.

The sixth section of the report is devoted to a discussion of the future research. It includes a discussion of the areas for further research and a statement of the author's recommendations.

The seventh section of the report is devoted to a discussion of the conclusions of the study. It includes a discussion of the implications of the findings and a statement of the author's recommendations.

The eighth section of the report is devoted to a discussion of the limitations of the study. It includes a discussion of the strengths and weaknesses of the study and a statement of the author's conclusions.

The ninth section of the report is devoted to a discussion of the future research. It includes a discussion of the areas for further research and a statement of the author's recommendations.

6 Sammanfattning och slutsatser

Kostnaderna för mat och dryck är en tung post i budgeten för hushåll världen över. Därmed blir också prisnivån och prisutvecklingen för livsmedel en fråga av rang på den politiska dagordningen i de flesta länder. I Sverige svarar utgifterna för livsmedel för omkring en femtedel av hushållens samlade utgifter. Inkluderas alkohol och förtäring utom hemmet blir andelen drygt en fjärdedel. I andra industriländer varierar andelen mellan 15 och 45 procent. Det är dock ofta missvisande att göra direkta jämförelser av dessa andelar mellan olika länder, eftersom det finns stora skillnader i definitionerna av såväl livsmedel som privat konsumtion. Generellt sett finns det ett negativt samband mellan inkomsten per capita och livsmedelskonsumtionens andel av den privata konsumtionen — ju högre inkomst, desto lägre livsmedelsandel. Detta samband gäller framför allt inom ett och samma land, men i huvudsak också mellan länder.

Prisutvecklingen för mat och dryck har varit snabb i Sverige under 1980-talet. Mellan 1980 och 1986 ökade konsumentprisindex för livsmedel med 85 procent. Under samma period ökade den allmänna prisnivån, mätt med konsumentprisindex, endast med 60 procent. Det innebär att priset på livsmedel har ökat med över 15 procent totalt i reala termer. Därmed är Sverige det västliga industriland som under 1980-talet har upplevt de snabbaste stegringarna av livsmedelspriserna.

Syftet med denna utredning är att undersöka om det finns systematiska skillnader i olika avseenden mellan länder med snabb realprisstegring på livsmedel — däribland Sverige — och andra industriländer. Priset på livsmedel bestäms emellertid av ett stort antal faktorer som delvis är specifika för varje land. Det har därför varit i det närmaste omöjligt att finna någon eller ett fåtal faktorer som kan förklara realprisstegringar på livsmedel, och det är sannolikt mycket svårt att finna några enkla och starka samband. Analysen har i stället inriktats på att jämföra utvecklingen för ett antal variabler som kan antas ha betydelse för prisbildningen för mat och dryck.

Inledningsvis kan konstateras att det möter betydande problem att jämföra prisutvecklingen i olika länder — både i allmänhet och när det gäller priserna på livsmedel. Exempelvis finns det stora skillnader i definitionerna av såväl konsumentprisindex som konsumentprisindex för livsmedel. Ett exempel på det förstnämnda är att bostadskostnaderna (som är en stor kostnadspost för hushållen i alla länder) i flera länder ligger utanför konsument-

prisindex. När det gäller livsmedelspriserna ingår livsmedelskonsumtionen utanför hemmet — också en betydande och växande kostnadspost — i indexberäkningarna för vissa länder, medan den exkluderas i andra. Sammantaget innebär dessa och andra metod- och definitionsproblem att internationella prisjämförelser måste göras med stor försiktighet.

Perioden 1980-86 är relativt kort för att dra slutsatser om skillnader i prisutveckling. Även under 1970-talet skedde emellertid en realprisstegring på livsmedel i Sverige, om än inte lika snabb som hittills under 1980-talet. Under 1970-talet var emellertid utvecklingen likartad i ett stort antal länder; ca två tredjedelar av OECD:s medlemsländer upplevde då realprisstegringar på livsmedel, om än i varierande grad. Ser man till hela perioden 1970-86 är Sverige dock det land inom OECD som har haft den snabbaste reala prisstegringen på livsmedel.

Förhållandena inom livsmedelsområdet brukar beskrivas med hjälp av den s k livsmedelskedjan, som beskriver livsmedlens väg från råvara till färdig konsumtionsvara. Allmänt sett har utvecklingen inom livsmedelskedjans olika led — råvaruproduktion, förädling och distribution — varit likartad i de flesta industriländer. Utvecklingen präglas av koncentration, såväl när det gäller antalet enheter som i fråga om ägandet. Också tendenser till en förstärkt integration mellan olika led — t ex mellan industri- och handelsled — har varit tydliga i alla länder. Det finns dock inget som tyder på att denna process skulle ha varit snabbare eller kraftigare i Sverige än i andra industriländer; när det t ex gäller handeln finns det ett stort antal länder där koncentrationsprocessen mot stora enheter har gått betydligt snabbare än i Sverige.

Sverige har, i jämförelse med många industriländer, relativt dåliga naturgeografiska förutsättningar för produktion av livsmedel. Detta förhållande kan i första hand väntas påverka nivån — snarare än utvecklingstakten — för livsmedelspriserna. Nivåjämförelser är dock svåra att göra av en mängd olika skäl. Valet av växelkurs är t ex av avgörande betydelse för resultatet, liksom behandlingen av skatter och subventioner i olika led. När det gäller prisutvecklingen för livsmedel har inget samband kunnat beläggas mellan naturgeografiska förhållanden och prisutveckling. I den grupp av länder som har haft de snabbaste realprisstegringarna på livsmedel återfinns såväl "karga" länder som Sverige och Norge, som traditionella jordbruksbygder som Italien och Spanien.

En hypotes har varit att det skulle finnas skillnader i konsumtionens sammansättning som skulle kunna bidra till att förklara skillnader i prisutveckling. De statistiska och metodiska problemen är emellertid betydande, och några definitiva slutsatser har inte kunnat dras. Konstateras kan dock att det finns relativt stora skillnader i genomsnittligt kaloriintag per invånare i olika länder. Genomsnittssvensken har i förhållande till invånarna i de flesta industriländer en relativt låg kalorikonsumtion. De skillnader som finns tenderar dock att utjämnas över tiden, både när det gäller det totala kaloriintaget per invånare och när det gäller kostens fördelning mellan vegetabilier och animalier. Något stöd för hypotesen att skillnader i konsumtionsmönstrets utveckling skulle kunna påverka livsmedelsprisernas utveckling har dock inte kunnat påvisas.

En genomgående tendens i så gott som alla industriländer har varit att jordbruket har minskat i betydelse — mätt såväl som andelen jordbruksbefolkning som jordbrukets bidrag till bruttonationalprodukten. I Sverige är t ex jordbruksbefolkningens andel endast omkring fyra procent. Det finns emellertid relativt stora skillnader också mellan högt utvecklade länder när det gäller jordbrukets ställning. Förklaringar till sådana skillnader är bland annat landets naturliga förutsättningar för jordbruksproduktion, andelen export av jordbruksprodukter, jordbrukspolitikens inriktning etc. Produktiviteten inom det svenska jordbruket är internationellt sett hög, och det finns inget som tyder på att utvecklingen inom det svenska jordbruket skulle vara en förklaring till de snabbare prisstegringarna på livsmedel i Sverige.

Det finns starka samband mellan löneutvecklingen och den allmänna prisutvecklingen. Också inom livsmedelssektorn finns det anledning att vänta sig liknande samband. För de flesta länder inklusive Sverige har löneutvecklingen inom såväl livsmedelsindustrin som handeln varit långsammare än för tillverkningsindustrin i dess helhet. Sådana utvecklingstal måste emellertid kombineras med uppgifter om produktivitetens utvecklingen inom resp sektor för att kunna ge vägledning om i vilken mån livsmedelspriserna har påverkats. Dessvärre har det inte varit möjligt att få fram jämförliga uppgifter om produktivitetens utvecklingen inom dessa sektorer i olika länder. Det finns dock inget i tillgängliga uppgifter som pekar på att skillnader i löneutveckling inom livsmedelsindustri och handel i väsentlig grad skulle ha bidragit till skillnader i livsmedelsprisernas utveckling.

En faktor som ofta framhålls som en viktig orsak till skillnader i livsmedelspriser mellan olika länder är jordbrukspolitikens utformning. Allmänt sett kan konstateras att jordbrukspolitikerna är likartade i de flesta länder och har en starkt protektionistisk innebörd. De medel som används för att uppnå de jordbrukspolitiska målen varierar dock, bland annat beroende på om landet ifråga är nettoexportör eller nettoimportör av jordbruksprodukter. Sådana skillnader i medelsuppsättningen gör det också svårt att göra direkta jämförelser mellan jordbrukspolitikens effekter i olika länder. Ett antal försök har dock gjorts att uppskatta vilken grad av protektionism som jordbrukspolitikerna i olika länder innebär. I föreliggande studie redovisas resultaten av ett antal sådana studier. En genomgående slutsats av dessa studier är att graden av protektionism är högre i de nordiska länderna (utom Danmark) och Japan än i övriga industriländer. Samtidigt har åtminstone de nordiska länderna haft en förhållandevis snabb realprisstegring på livsmedel sedan 1970- talets början. Det tycks således finnas ett samband mellan graden av protektionism och livsmedelsprisernas utveckling. Däremot har det inte gått att påvisa någon ökning av graden av protektionism under senare år, åtminstone inte för Sveriges del.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det är svårt att finna några enkla och entydiga samband mellan livsmedelsprisernas utveckling och någon eller några andra variabler. Utvecklingen inom livsmedelskedjans olika led har varit relativt likartad i de flesta industriländer, och det är svårt att hävda att den svenska utvecklingen skiljer sig från övriga länder i något väsentligt avseende. Det enda samband som i viss utsträckning har kunnat styrkas

kvantitativt är, att den svenska jordbrukspolitiken innebär en högre grad av protektionism än motsvarande politik i många andra länder.

Men det finns också sannolika förklaringar till Sveriges snabbare prisstegringar som inte enkelt låter sig beläggas kvantitativt. Sverige hör exempelvis till de industriländer som är mest glesbebyggda. Det innebär sannolikt att transportkostnaderna inom livsmedelssektorn är högre än i många andra länder. Det är inte uteslutet att koncentrationen inom livsmedelsindustri och -handel, i kombination med faktorer som höjda drivmedelspriser, har verkat till Sveriges nackdel när det gäller transportkostnaderna. Denna hypotes har dock inte kunnat beläggas med den relativt enkla metodik som har använts i denna rapport.

En viktig skillnad mellan å ena sidan länder som Sverige, Norge och Finland, å andra sidan USA och EG-länderna, gäller frånvaron resp närvaron av en större marknad. Tillgången till en större marknad ger utan tvivel bättre möjligheter att tillvarata stordriftsfördelar inom livsmedelsindustrin. En större marknad ger också tillgång till fler leverantörer och därmed en hårdare konkurrens i industri-, parti- och detaljhandelsleden. Riskerna för att ett minskat konkurrenstryck till följd av monopol eller fåtalskonkurrens är också mindre på en större marknad. Att Sverige i detta avseende står utanför en större marknad är en följd dels av den förda jordbrukspolitiken i Sverige och andra länder, dels av att Sverige står utanför den europeiska gemenskapen (EG). Det ligger emellertid utanför ramen för denna studie att närmare analysera vad en liberalisering av jordbrukspolitiken respektive ett närmare samarbete med EG skulle innebära för de svenska livsmedelspriserna och för svenska livsmedelsproducenter och -distributörer.

Bilaga 1

Nationalitetsbeteckningar

A	—	Österrike
AUS	—	Australien
B	—	Belgien
CDN	—	Kanada
CH	—	Schweiz
D	—	Västtyskland
DK	—	Danmark
E	—	Spanien
EIR	—	Irland
F	—	Frankrike
GB	—	Storbritannien och Nordirland
GR	—	Grekland
I	—	Italien
J	—	Japan
L	—	Luxemburg
N	—	Norge
NL	—	Nederländerna
P	—	Portugal
S	—	Sverige
SF	—	Finland
TRS	—	Turkiet
US	—	U S A
YU	—	Jugoslavien

Bilagor resp SPKUS nr SOU 1987:44

Bilaga	Titel	Författare	SPKUS nummer
1	<i>Faktorer som påverkar livsmedelspriserna</i>	Bo Diczfalusy	1917:20
2	<i>Svenska och internationella livsmedelspriser</i>	Bo Diczfalusy Ainoura Oussenbecova	1917:21
3	<i>Livsmedelsindustrins och handelns geografiska koncentration</i>	Ingalill Borild Christina Göransson Birgitta Hellgren	1917:22
4	<i>Koncentrationen inom livsmedelsindustrin</i>	Birgitta Hellgren Per Juth	1917:23
5	<i>Dagligvaruhandelns strukturuomvandling</i> Koncentrationsprocessens effekter på konkurrens, kostnader och effektivitet	Jan Sundström	1917:24
6	<i>Matkronor</i> Olika leds andelar av konsumentpriset på livsmedel	Ann Uustalu Neil Wikström	1917:25
7	<i>Från jordbruksavtal till konsumentpris</i> Genomslag i senare led av prisökningar i det jordbruksprisreglerade ledet	Neil Wikström	1917:26
8	<i>Hur sätts priserna i livsmedelshandeln?</i>	Yvonne Fredriksson	1917:27
9	<i>Extrapriser på livsmedel</i> Marknadsföringsmetoder och priskonkurrens	Sören Dahln	1917:28
10	<i>Jordbrukets insatsvaror</i> Struktur, konkurrens och prisbildning	Olof Berggrén Maria Bernhardsson Barbro Forsberg Marianne Hauge-Granqvist Göran Karreskog	1917:29
11	<i>Jordbruksprisregleringens effekter på priser och konkurrens</i>	Barbro Thomaeus	1917:30
12	<i>Livsmedelskvalitet</i>	Lars-Olof Eklöf Agneta Gillback	

ALLMÄNNA FÖRLAGET

ISBN 91-38-10027-4
ISSN 0375-250X